

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

2014

Barbora Bezděková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**KRUHOVÝ ŠPERK Z LATÉNSKÝCH
POHŘEBIŠŤ V HORIZONTU LT B-C**

Barbora Bezděková

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program Archeologie

Studijní obor Archeologie

Diplomová práce

**KRUHOVÝ ŠPERK Z LATÉNSKÝCH
POHŘEBIŠŤ V HORIZONTU LT B-C**

Barbora Bezděková

Vedoucí práce:

PhDr. Jan John. PhD.

Katedra archeologie Západočeská univerzita v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Obsah

1. ÚVOD	8
1.1 Předmět a cíle práce	8
1.2 Metoda práce	9
2. STRUČNÉ VYMEZENÍ ZÁJMOVÉHO OBDOBÍ	9
2.1 Chronologické vymezení	10
2.2 Prostorové vymezení	10
2.3 Pohřební areály	11
2.4 Hrobové celky	13
2.5 Pohřební ritus	14
2.6 Pohřební výbava	14
3. ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA KRUHOVÉHO ŠPERKU	16
3.1 Vymezení pojmu	16
3.2 Podoba a tvar	17
3.2.1 Nákrčníky	18
3.2.2 Nápažníky	20
3.2.3 Náramky	21
3.2.4 Prsteny	22
3.2.5 Nánožníky	23
3.3 Specializovaná výroba, suroviny, materiály	24
3.3.1 Bronz a drahé kovy	25
3.3.2 Železo	27

3.3.3	Sapropelit.....	29
3.3.4	Sklo.....	31
4.	CHRAKTERISTIKA PRAMENŮ	36
4.1	VYBRANÝ REPREZENTATIVNÍ VZOREK LATÉNSKÝCH PLOCHÝCH POHŘEBIŠŤ	36
4.1.1	Brno – Maloměřice	36
4.1.2	Holubice	39
4.1.3	Křenovice.....	42
4.1.4	Radovesice II.	44
4.1.5	Letky	45
4.1.6	Jenišov Újezd.....	47
5.	POZOROVÁNÍ VZTAHŮ V RÁMCI POHŘEBNÍ VÝBAVY NA VYBRANÝCH LOKALITÁCH.....	51
5.1	Vstupní data.....	51
5.2	Teoretické předpoklady.....	52
5.3	Faktorová analýza	52
5.3.1	Korelační matice	54
5.3.2	Výpočet faktorů.....	54
5.3.3	Rotace faktorů.....	55
5.3.4	Faktorové skóre.....	55
5.3.5	Faktorové zátěže	55
6.4	Interpretace výsledků	61

7.	ZÁVĚR	63
8.	BIBLIOGRAFIE.....	65
8.1	Literatura.....	65
9.	RESUMÉ	69
10.	PŘÍLOHY	70
10.1	Data Faktorové analýzy	70
10.1	Obrazová část.....	72

1. ÚVOD

Předkládaná práce se zaměřuje na rozmanitou kategorii kruhového šperku, jenž je studovaný na základě dokladů, které na území Čech a Moravy souvisejí v naprosté většině s projevem pohřebních praktik laténské kultury. Kruhové šperky představovaly ozdobný, reprezentativní a symbolický prvek charakteristický pro keltský kroj. Šperky již od pradávna doprovázejí lidskou kulturu a je možné na ně nahlížet jako na jeden z nejstarších uměleckých projevů řemeslné práce. S nástupem laténu dochází k zásadnímu zlomu ve vývoji šperků, nově se vyskytují varianty, které doposud nebyly známy. Tento typ ozdob, je jedním z mála pravěkých artefaktů, které přežívají v materiální kultuře dodnes napříč všemi věkovými kategoriemi.

Počáteční kapitoly jsou pojaty jako úvod do problematiky, kde je stručně popsán rámec doby, pozornost je dále věnována keltským plochým pohřebištím, která jsou oblastí primárního výskytu těchto artefaktů. Následující kapitola se zaměřuje na charakteristiku kruhového šperku, na způsob jeho nošení a na varianty použitého materiálu, který byl použit pro jejich výrobu. Poté přistupuji k popisu pramenů, z nichž jsou získaná data použita pro aplikaci statistické metody - faktorové analýzy, jejíž výsledky budou interpretovány a nakonec celkově shrnuty v závěru. Součástí práce jsou obrazové materiály, výstupy faktorové analýzy zobrazené v podobě grafů a relační databáze obsahující informace o lokalitách, hrobových celcích a artefaktech v nich obsažených.

1.1 Předmět a cíle práce

Tuto diplomovou práci lze všeobecně označit jako studii, která primárně pojednává o svébytné skupině kruhových šperků, jejichž doklady pocházejí z horizontu tzv. plochých kostrových pohřebišť datovaného do stupně LT B – C, a které jsou součástí pohřební výbavy signifikantní především pro ženské hroby. Geografický rámec práce je zaměřen na pohřební nekropole pocházející z území České republiky. Cílem práce není problematiku tohoto typu šperku vyložit z pohledu všech otázek, které

lze ve zvoleném souboru sledovat. Práce se primárně pokusí přiblížit obecnou charakteristiku formálních vlastností kruhového šperku a vyhodnocení vzorku pohřebišť na základě publikovaných pramenů, kdy předmětem je sledování vazeb a kombinací výskytu kruhového šperku podle vztahu k ostatní hrobové výbavě za předpokladu získání možných pravidelností (struktur) ve studovaném materiálu. Charakter skladby hrobové výbavy, která obsahuje laténské šperky, bude zpracován za pomoci aplikace formalizované metody faktorovou analýzou.

1.2 Metoda práce

Práce se opírá především o písemné prameny v podobě odborných článků a syntetický práci. Ve fázi analýzy pramenů byla vytvořena deskripce pramenů na základě publikovaných katalogů, jejímž výstupem byla relační databáze v softwaru Microsoft Office Access 2007, která obsahuje hrobové celky z 6 vybraných lokalit. Pro následné zpracování souboru používám již zmíněnou metodu vektorové syntézy. Při provádění samotných matematických operací jsem pracovala v softwaru STATISTICA 12. Konečné výstupy jsou exportovány do programu MS Excel 2007, kde jsou vizuálně zobrazeny za pomoci pruhových grafů.

2. STRUČNÉ VYMEZENÍ ZÁJMOVÉHO OBDOBÍ

Dobou laténskou, keltským etnikem a jeho kulturou se v českých zemích detailně zabývalo mnoho badatelů, z celé řady publikací a syntetických přehledů mohou podrobnější informace nabídnout práce například N. Venclové (Venclová 2008), J. Filipa (Filip 1956;1995), J. Waldhausera (Waldhauser 1999) či P. Drdy a A. Rybové (Drda – Rybová 1998) V této kapitole pouze stručně nastíním základní informace o tomto chronologickém úseku mladší doby železné, následující část lze chápat jako úvod do problematiky studia keltských šperků. Nežli se dostaneme k problematice samotných keltských šperků, jejich neodmyslitelnou součástí, která utvářející výpovědní hodnotu,

jsou nálezové okolnosti jejich hlavního výskytu. Vzhledem k tomu, že nečastějším zdrojem, kde zaznamenáváme nálezy kruhového šperku, jsou laténské kostrové hroby, bude tato kapitola představovat hlavně problematiku spojenou s keltskými hroby a jejich nalezišti.

2.1 Chronologické vymezení

Mladší doba železná neboli laténská je závěrečnou fází epochy doby železné. Doba laténská je na našem území datována pomocí absolutní a relativní chronologie. Pro absolutní chronologii existuje celá řada získaných dat vymezených pomocí přírodovědných metod, avšak výsledky tohoto datování nejsou zcela přesné a musí počítat s odchylkou. Důvodem je nepřesnost radiokarbonové metody pro kalibrační křivku v časovém horizontu 800 – 200 BC. Naopak pro relativní chronologii je vytvořeno detailní třídění, které vychází z chronologických systémů tvořených pro oblast střední Evropy na základě souborů artefaktů pocházejících z hrobů. Nejpoužívanější je systém P. Reineckeho a jeho stupně LT B, C a D, ty jsou navíc postupně rozděleny na kratší úseky LT B1 – B2, LT C1 – C2 a LT D1 – D2. Doba laténská je tedy na našem území vymezena lety 480 – 25 BC. Tato práce se zaměřuje na časový horizont středního latěnu datovaného mezi roky 390 – 190 BC, tedy LT B – C (Venclová 2008, 21 – 22). V horizontu LT B1 – C1 byla navíc propracována velmi citlivá chronologie pro oblast Čech na základě kolekcí kovových artefaktů včetně některých typů kruhového šperku (např. náramky, švartnové ozdoby či skleněné náramky) vytvářející fáze LT B1a, B1b, B1c, B2a, B2b, C1a a C1b (Čižmář 1975, Waldhauser 1999).

2.2 Prostorové vymezení

Keltská civilizace v českých zemích je součástí velkého komplexu tehdejšího laténskému světa, který se rozkládal na velkém území dnešní Evropy. Prvotní území, kde se formovalo keltské etnikum, se rozkládalo na území Švýcarska, severovýchodní

Francie a jihozápadního Německa včetně části Čech. V důsledku expanze, která byla vyvolána patrně přelidněním, touhou po zaujímání oblastí či po kořisti z vyspělých sousedních teritorií, se Kelty postupně zalidňují velká část Evropy (Čižmářová 2001, 3). Jedná se o hranici, kterou ve směru sever – jih na nejzápadnějším cípu tvořilo území Skotska a Britských ostrovů sahající až na Iberský poloostrov, dále oblasti Slezska až po hranici Středozemního moře a ve směru západ – východ tvořil hranici Atlantský oceán až po území Karpat (z části keltské kmeny pronikly i do oblastí Malé Asie (Bujna 2005, 1). Keltové postupně osidlují Evropu s sebou přinášejí laténskou kulturu, která získala název dle místa naleziště eponymní lokality La Tène, objevené na okraji Neuchâtelského jezera (Čižmářová 2001, 5). Území českých zemí je dodnes často označováno jako srdce Evropy, díky své geografické poloze jsou místní keltské kmeny ovlivňovány okolním prostředím a přejímají impulsy ze všech stran, které k vlastnímu obrazu harmonizovaly a následně předávaly dál (Bouzek 2009, 10). Jádrem osídlení moravských Keltů je jih Moravy v oblasti brněnské kotliny (Čižmářová 2001, 15), oblast Čech je osídlena téměř všude, výjimku představují horské oblasti Šumavy, Krkonoš, Krušných hor a dalších pohoří včetně Českomoravské vysočiny a všech poloh nad 400 metrů nad mořem (Waldhauser 1999, 20).

2.3 Pohřební areály

Vedle rozsáhlých sídelních areálů v podobě obytných areálů a areálů aktivit, jak jsou chápány dle koncepce E. Neustupného (Neustupný 1986), po sobě Keltové zanechali hlavně mnoho pohřebních areálů. Naprostá většina nálezů keltských šperků je spojena s pozůstatky pohřebních aktivit. Osídlení Čech a Moravy keltskými kmeny je tedy na základě archeologického materiálu v období středního latěnu spojováno nejčastěji s nejméně výrazným projevem aktivit v podobě plochých kostrových pohřebišť (Drba – Rybová 1998, 89). Tato forma pohřebního ritu již nevyžadovala mohylový násyp, z tohoto důvodu se hroby nazývají ploché. Dosavadní poznání pohřebních aktivit tedy vychází z nálezů hrobových celků z období LT B – C1 (Venclová 2008, 83). Počátkem druhé poloviny 3. století BC se v Čechách a na Moravě začíná postupně

vytrácet tradice kostrových hrobů a pomalu se začíná přecházet k hrobům žárovým (Bouzek 2009, 109). Tradice pohřbů s nespálenými těly však ve středním latěnu dominuje.

Pohřebiště se nacházejí většinou na nízkých terénních vyvýšeninách, mírných svazích či na hranách teras vyhýbající se záplavovým oblastem. V Čechách a na Moravě jsou známy doklady rozsáhlejších pohřebních nekropolí čítající desítky hrobových celků (např. Jenišův Újezd 138 hrobů, Brno – Maloměřice 76 hrobů, Holubice 77 hrobů), menší pohřebiště (např. Hostivice, Dobrá Voda) či ojedinělé nálezy, které nutně nemusí znamenat pohřeb jen jednoho jediného Kelta, nýbrž zbytek pohřebiště mohl v důsledku mnoha různých příčin včetně vlivu postdepozicních transformací zaniknout. Pohřebiště se však nikdy nerozrůstaly do velmi rozsáhlých ploch, spíše se dá hovořit o malých až středně velkých hřbitovech, které vykazují rysy uzavřenějšího tvaru nepřesahující pravidla počet 50 hrobů. Na základě toho lze soudit, že hřbitůvky sloužily pro pohřby zesnulých jedinců pocházejících z menších komunit (Drda – Rybová 1998, 103). Toto byla dřívější představa o rozloze keltských pohřebišť, které byly interpretovány spíše jako menší hřbitůvky, novější nálezy však toto tvrzení vyvracejí. Novější výzkumy dokládají pohřebiště čítající přes 5 desítek hrobů jako na lokalitě Praha Ruzyně či Kutná Hora. Návaznost jednotlivých fází pohřbívání u většiny nelze sledovat, výjimkou je dlouhá pohřební kontinuita na lokalitě Jenišův Újezd (Venclová 2008, 85).

Z hlediska vnitřní organizace lze na pohřebištích sledovat tendenci ukládání prvních jedinců, tedy nejstarších pohřbů, v nejvyšších polohách v rámci pohřebiště, v průběhu času, kdy bylo dané pohřebiště využíváno, se hroby pozvolně přesouvají do nižších poloh. Z hlediska orientace je často patrné respektování pásu, který je orientován ve směru sever – jih, nebo také západ – východ, tuto zónu pak mohou navíc doplňovat menší skupinky hrobů umístěné nedaleko tohoto prostoru (Drda – Rybová 1998, 104). V oblastech s hustou koncentrací zas hroby vytvářejí jakési shluky striktně oddělené od sídelních ploch, většinou ve vzdálenosti zhruba 200 - 300 m od sídlišť, které jsou umístěny v menších nadmořských výškách (Venclová 2008, 84).

Na Moravě je známo více jak 150 pohřebních nekropolí, které čítají desítky pohřbů, přes menší hřbitůvky až po osamocené nálezy (Čižmářová 2001, 6). V Čechách bylo do roku 1998 zaregistrováno nejméně 633 keltských pohřebních nekropolí, toto číslo však dále narůstá. Pro srovnání uvádí J. Waldhauser počty pohřebišť nalezené v dalších oblastech obývaných keltským etnikem. Například v Bavorsku bylo dokumentováno něco málo přes 160 pohřebišť, z oblasti francouzské Champagne pochází doklady zhruba 300 pohřebišť, obdobná situace jako ve Francii je i ve Švýcarsku, ovšem je nutné vzít v úvahu, že tyto geografické komplexy mají rozdílnou rozlohu. Přesto lze konstatovat, že území českých zemí v době obývané keltskou kulturou patřilo v rámci Evropy k těm s největší koncentrací osídlení, s kterým jsou spojeny bezvýhradně i praktiky pohřební (Waldhauser 1999, 13).

2.4 Hrobové celky

Pojmem hrob je chápáno záměrné pietní uložení ostatků zemřelých do hrobových jam. Tato podkapitola bude věnována hrobům obsahujícím pouze kosterní pozůstatky Keltů v období 3. - 4. století BP. Osteologický materiál z laténského období se na území Čech i Moravy nachází v poměrně dlouhých a úzkých pohřebních jámách, jejich rozměry se pohybují průměrně mezi 220 cm na délku a zhruba 80 cm na šířku při hloubce okolo 150 cm. Je nutné brát v úvahu odchylku plus mínus 20 cm. V ojedinělých případech byly nalezeny hrobové jámy, jejichž rozměry činily na délku až 300 cm, ale také dětské hrobové jámy o délce jen 81 a 89 cm. Na šířku nejvíce dosahují délky přes 160 cm, naopak nejužší hrob měl zhruba půl metru. Tyto uvedené rozměry odpovídají horní části hrobu, který se většinou nachází těsně pod ornici, a je charakteristický odlišným zbarvením v podobě tmavší výplně, která se směrem ke dnu obvykle zužuje. Setkat se můžeme i s hrobovými jámami, ve kterých jsou kosterní pozůstatky v menších hloubkách, v těchto případech se ostatky Keltů mohou nacházet těsně pod povrchem, nebo mohou být v důsledku intenzivní orby obnaženy i se šperky, jako je tomu v případě lokality Kralovice u Slaného. Jak již bylo řečeno, hrobovou jámu v případě kostrových hrobů identifikuje obdélný i trapézovitý půdorys většinou tmavší,

v méně případech světlejší barvy výplně, a to v případě, je-li sediment v okolí tmavší (Waldhauser 1999, 18.)

2.5 Pohřební ritus

Tato kapitola stručně představí, jak byla ukládána těla Keltů na svoji poslední cestu. Pohřební ritus laténské kultury je birituální. Naprostá většina hrobů obsahuje jednoho jedince, v ojedinělých případech se jedná o hroby vícečetné obvykle s dvěma jedinci vedle sebe či v pozici nad sebou. Pohřební ritus respektuje zažitě zvyky Keltů jako je základní orientace, forma úpravy pohřební jámy a způsob uložení zesnulého jedince. Zcela typická je poloha těla na zádech s hlavou orientovanou výlučně na sever, ovšem existují zde menší odchylky. V několika případech bylo tělo navíc vkládáno do rakve, haleno do textilií či pouze opatřeno dřevěným příklopem, v případě mužů válečníků se mohlo jednat o štíty (Drda – Rybová 1998, 104 – 106). Natažená poloha s rukama podél těla se dá pojmout skoro jako pravidlo, v případě odchylek se dá hovořit pouze o odlišné poloze horních a dolních končetin. Za anomálie lze považovat doklady jedinců pohřbených ve skrčené poloze na boku či na břicho (Venclová 2008, 86).

2.6 Pohřební výbava

Skladba hrobové výbavy do značné míry odráží pohlaví, věk, rodinný stav a postavení pohřbených jedinců ve společnosti. I přes značnou různorodost předmětů doprovázejících zesnulé na onen svět se podařilo vyčlenit základní uskupení – garnitury. Prvně se o toto členění pokusil J. Filip, který vyčlenil pět skupin s typickou skladbou hrobových milodarů (Filip 1956). Další snaha o zachycení opakujících se skladeb v hrobových výbavách je spojena s úsilím J. Waldhausera (obr. 1). Ten na základě studia hrobové výbavy vyčlenil devět samostatných kategorií (garnitura 100, 200, 300, 400, 500, 600, 700, 800 a 900). K problematice kruhového šperku se vztahuje garnitura 200, pro kterou je charakteristická kombinace výbavy nánožníků doplněna dalšími typy kruhového šperku, převážně naramky, nápažníky, sponami a zpravidla

vždy opaskem. Poté garnitura 300, pro niž je typická poloha náramků na obou pažích bez náožníků, doplněné drobnými artefakty. Garnitura 400 představuje výskyt náramku na jedné paži, kterou takřka nedoprovází další předměty. Garnitura 500 je spojena pouze s výskytem nápažníků. Dále ještě v garnituře 600 je zastoupení drobného kruhového šperku spojené s výskytem malých rozměrů hrobových jam. Garnitury byly porovnány s antropologickým určením pohlaví a stáří zesnulých, což vygenerovalo jakési skupiny pohřební výbavy, které se vztahovaly buď k mužským anebo ženským hrobům. Garnitura 200 s náožníky představuje skupinu žen ve věku do patnácti let a ženy pokročilého věku, obdobně jako v případě garnitury 300 s náramky. Stejně tak v případě garnitury 400 s jedním náramkem a garnitury 500 s pouze jedním nápažníkem, které byly také součástí ženské pohřební výbavy, v malé míře mužské. V případě garnitury 600 lze hovořit o všech věkových kategoriích bez ohledu na věk jedinců. (Waldhauser 1987; 1999, 220 – 221). Základní skupiny na základě kombinace hrobové výbavy tedy představují hroby mužů bojovníků (artefakty jsou meč, hrot kopí, štít, železné spony výjimečně s bronzovým či železným náramkem), dále mužů bez zbraní (artefakty jsou železné spona, výjimečně náramek), v případě opačného pohlaví se jedná o skupinu žen s bohatou výbavou (artefakty jsou nákrčníky, náožníky, bronzové spony, prsteny, párové náramky z bronzu, náramky ze švartny, železa anebo skla z mladší fáze, opasek) a skupinu žen s chudou výbavou (artefaktem jsou jeden až dva náramky, spony). Setkáváme se též s hroby bez výbavy, u nichž lze předpokládat, že v době ukládání zesnulého do hrobu v nich byla přítomnost alespoň základních artefaktů. Mimo již zmiňované nejčastější hrobové přídavky se dále v menší míře objevují keramické nádoby, jantarové a skleněné korálky, závěsky, nože, nůžky, přesleny, brousky apod. Z hlediska polohy byly milodary uloženy v účelové poloze (Venclová 2008, 86).

Nejčastěji jsou v nálezovém fondu nacházeny zbraně a šperky, které lze definovat jako pohlavně specifické artefakty. Z výše uvedených informací plyne závěr, že laténská kultura má svoji charakteristickou formu pohřebního ritu a skladby milodarů, která se řídí pravidly a je ovlivňována mnoha různými faktory, zejména se jedná o věk a pohlaví vzhledem ke společenskému postavení pohřbených jedinců. Nyní,

po nastínění kontextu nálezových okolností šperků, můžeme přistoupit k charakteristice jejich samotných.

3. ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA KRUHOVÉHO ŠPERKU

Kruhové šperky patří k neodmyslitelné součásti hrobové výbavy keltských hrobů. Zálibu v jejich nošení měly především ženy, v menší míře pak i muži. Tyto artefakty často představují jedinečné výrobky, u nichž se často snoubí jemná řemeslná práce a speciální znalost uměleckého řemesla. Pravděpodobně nesloužily pouze svému primárnímu účelu jako dekorace, nýbrž se v nich snoubila ochranná moc pro svého majitele, s čímž souvisí i způsob umístění šperků, které mimo sociální měřítko charakterizuje i ideové zvyklosti (Čižmářová 2001, 7). Tato kapitola popíše formální stránku těchto artefaktů, jejich způsob nošení vzhledem k časovým úsekům a částečně i původ a zpracování materiálu, ze kterých byly vytvářeny. Způsob nošení jednotlivých kategorií kruhových šperků se v průběhu jednotlivých fází středního latěnu nijak zvlášť nemění. Hlavním předmětem proměny v horizontu LT B1a – C1b je spíše samotná typologie šperků, proto se v následujících odstavcích zaměřím také na přehled charakteristických tvarů pro jednotlivá období.

Na začátek nemohu opomenout stěžejní práci J. Bujny, která se zabývá výlučně a detailně touto kategorií ozdob. Bujna se ve své práci věnuje tématu typologického členění, především druhové skladbě a tvarové variabilitě kruhového šperku, jenž byl součástí pohřebního kroje žen na Slovensku (Bujna 2005).

3.1 Vymezení pojmu

Pojem kruhový šperk je pojmenování pro kolekce artefaktů vyrobených z různých materiálů, nejčastěji z bronzu pomocí speciálních výrobních technik. V období latěnu představuje jednu z nejčastějších složek hrobové výbavy. Velkou

skupinu kruhových šperků představují jednak náramky a náožníky, pak také nákrčníky, nápažníky a prsteny.

3.2 Podoba a tvar

Variabilitu kruhových šperků utváří několik základních proměnných, jakými jsou jednak surovina, technické a výtvarné zpracování, tak i způsob nošení.

Finální podoba a tvar jsou ztělesněním uměleckého projevu konkrétního řemeslníka, dále se pak liší na základě tehdejších trendů. Celé území keltského světa je však ovlivňováno tzv. laténským stylem, jenž vychází z geometrického umění halštatské kultury. Tradici způsobu zdobení končetin pomocí párových ozdob zápěstí a nohou lze klást primárně do období doby bronzové, následně pak právě do období halštatu, kdy se jednalo o signifikantní ženský element v pohřební výbavě (Bujna 2005, 3). Vývoj uměleckého stylu se postupně transformoval na popud nových požadavků vládnoucí vrstvy do podoby zcela nového raného rázu s florálními a figurálními motivy. „*Laténské umění vychází z vnímání světa jako měnícího se, nestálého, živoucího, v mnohém iracionálního*“ (Bouzek 2009, 31). Na základě tohoto předpokladu je zřejmé, že se laténský styl nadále rozvíjel a reagoval na okolní podněty. Z raného laténského stylu charakteristického pro stupeň LT A se vyvinul v horizontu LT B – C1 styl vegetativní, inspirovaný zejména rostlinnými prvky, který postupně přechází v tzv. plastický umělecký styl, typický pro svou svébytnou reliéfní výzdobu. Ovlivněna jím byla výroba všech kategorií šperků, obzvláště náožníky se šnekovitou výzdobou (Venclová 2008, 95)(obr. 2). Nástup nových směrů místní produkce ovlivňuje umělecké řemeslo, které vyvrcholilo nezvykle bohatou tvarovou a výzdobnou variabilitou rozšířenou navíc o různorodé materiály.

Základním polohám a kombinacím kruhového šperku v ženských hrobech se blíže věnoval J. Bujna (Bujna 2005, 5)(obr. 3). Dle způsobu nošení můžeme jednotlivé kruhy rozdělit na tyto kategorie:

3.2.1 Nákrčníky

První kruhovou ozdobu představuje nákrčník, též zvaný torques, nalézáný jak na krku v ženských hrobech, tak na hrdle v hrobech mužů. K dispozici jsou doklady, vyhotovené z větší části z bronzu, méně často se můžeme setkat s železnými exempláři (Bujna 2005, 4).

Torques neboli nákrčník je znám již ze starší doby železné a je mnohdy spojován s marmanskými kostrovými hroby, kde je často nacházen. V písemných pramenech jsou torquesy často zmiňovány ve vyprávěních o římsko-galských válkách, kde je mnohokrát popisován jako charakteristická ozdoba galských bojovníků. Vyobrazeny jsou též na galských mincích v podobě ozdoby na krku mužů, taktéž galské sochy prezentují torquesy jako ozdoby mužského pohlaví. Takto popisoval keltské nákrčníky Josef Ladislav Píč v roce 1902 (Waldhauser 1999, 57).

V případě Čech se torquesy nacházejí nejčastěji v plochých ženských hrobech. To se ovšem neshoduje s interpretací ze studia ikonografických pramenů a hlavně plastik, kdy například v Mšeckých Žehrovicích byla nalezena plastika bezpochyby mužské hlavy, která měla na krku torques (obr. 4). V mužském hrobě byl nalezen torques spolu se zbraněmi zatím pouze v jenom případě při výzkumu v Praze 9 - Hloubětíně. V ostatních případech, kde bylo k dispozici antropologické určení pohlaví jedince, lze mluvit výhradně o ženských hrobech. Na pohřebišti v Radovesicích II. je torques s nánožníky znám ze dvou bohatých hrobů, ženy ve věku 50-60 let (hrob 13/81) a jedince, pravděpodobně ženy, ve věku 40-50 let (hrob 15/81). Datovány jsou do horizontu LT B2a a v LT B2b. Další lépe dokumentované nálezy pocházejí z výzkumů v Podkrušnohoří, kde byly nalezeny nákrčníky výhradně z bronzu, vyskytují se maximálně v jednom až dvou hrobech, přičemž na většině pohřebišť zcela chybí (Radovesice I., Tuchomyšl, Libkovice, Bílina- Chudeřice, Hostomice). Jejich doklady jsou známy pro stupeň LT B1 (tj. 4. století) a pokračují do fáze LT B2b, to znamená zhruba do poloviny 3. století. Vyskytují se nejčastěji v bohatých ženských hrobech spolu s další početnou výbavou a korelují spolu s nánožníky. V některých případech

(hrob 13/81 z Obrnic, hrob 15/81 z Radovesic II.) se pravděpodobně jedná o importy. V ostatních částech Čech je jejich zastoupení taktéž početné, jedná se nejčastěji o bronzové exempláře časově od fáze LT B1a (Žalov u Prahy, Křinec u Nymburka). V hrobech s chudší výbavou je možno nalézt alternativy bronzových nákrčníků zhotovených ze železa. Import z oblasti horního Porýní v podobě diskovitého nákrčního byl doložen v Praze 3- Žižkově (č. 371) (Waldhauser 1999, 58; blíže viz Budinský-Waldhauser 2004, 136).

Z hlediska věku jsou nákrčníky nalézány nejdříve u žen ve věku od osmnácti do dvaceti let. Nákrčníky mohly dívky získávat v jakémsi iniciačním obřadu symbolizujícím vstup mezi dospělé jedince v rámci komunity. Avšak jsou známé i případy v rámci Evropy, kdy nákrčníky byly nalezeny v hrobech malých holčiček (Waldhauser 1999, 58).

Nálezy keltských nákrčníků by bylo možné interpretovat takto: keltské pohřební praktiky v Podkrušnohoří vykazují nálezy torquesů uložených na hrdlech žen z vyšších společenských vrstev, avšak zcela ojediněle, zhruba jednou až dvakrát za století a pouze na některých lokalitách. Zda ženy nosily tyto šperky i v běžném denním životě je otázkou, stejně jako zda byly během života vůbec nošeny. Pravděpodobně mohlo být nošení nákrčníků na hrdle jakousi výsadou, tomu nasvědčuje i fakt, že nebyly součástí početného nálezů keltských šperků v Duchcovském depotu. Nabízí se i možnost, že se může jednat o importy přinesené či dovezené z oblasti za hranicemi Čech a Moravy, nebo jejich nositelky mohly být také cizinkami. Nositelky tohoto neobyčejného šperku pravděpodobně měly výsadní postavení v rámci komunit, mohly působit jako léčitelky, druidky nebo věštkyně, které pohybovaly na větších teritoriálních celcích. Tato teorie by podporovala fakt, že nálezy jsou ojedinělé. Dle Jiřího Waldhausera by obecně šperky mohly rozlišovat společenský statut jejich keltských nositelek na svobodná, vdaná či ovdovělá. To vše jsou ale pouze hypotézy, na které bohužel archeologické prameny nemohou odpovědět (Waldhauser 1999, 59).

Dálkové kontakty Keltů se sousedními kmeny dokládá nález okázalého nákrčníku, který je vyroben z bronzu se stopami emailové výzdoby z Prahy- Žižkova,

jehož původní domovina byla v řemeslných dílnách v oblasti horního Rýna (tzv. „Scheibenthalring“). Nalezen byl na krku v ženském hrobě, jeho majitelka nepochybně pocházela z vyšších sociálních vrstev (Drda – Rybová 1998, 100).

Jeden z posledních nálezů velmi dobře zachovalého nákrčníku vydalo pohřebiště v Hostivicích (obr. 5). V objektu 108 se nacházel bronzový torques s pečetítkovými konci (Hložek 2007a, 19). Jeho podobu do nejmenších detailů zachytila Anna Doxanská ve své diplomové práci, kde vytvořila přesný 3D model (Doxanská 2013).

Nákrčníky jsou počátkem 4. století ve stupni LTB1a, takzvaném předduchcovském horizontu, vytvářeny s centrálním uzlíkem či západkou, nebo můžeme najít první formy s pečetítkovými konci. Ve fázi LT B1b – LT C1 b, tj. v období od duchcovského horizontu po horizont takzvaných spon spojené konstrukce, již dominuje torques s pečetítkovým zakončením (obr. 6) (Venclová 2008, 88-89).

3.2.2 Nápažníky

Nápažník je typ kruhového šperku, jenž zdobí horní končetiny svého majitele. Nošen byl na paži v prostoru mezi loktem a ramenem jak v případě ženského tak i mužského pokolení. V rámci dokladů na základě nálezového inventáře jsou vyváženy ve většině případech ze železa, v menší míře z bronzu, skla či sapropelitu. Vnitřní průměr ozdoby se pohybuje okolo 60 mm. Nápažníky byly nošeny pouze asymetrickým způsobem, jinými slovy pouze na jedné z horních končetin. Můžeme se také vzácně setkat s kombinací dvou nápažníků na jedné ruce či se způsobem nošení na obou pažích zároveň. V těchto případech vícečetného výskytu nápažníku u jednoho jedince jsou zhotoveny zpravidla z odlišných materiálů. Z hlediska funkce, tvaru i způsobu výzdoby může být velice podobný náramkům. Pokud není jasné, zda se jedná o náramek či nápažník, je jediným vodítkem a kritériem velikost průměru ozdoby (Bujna 2005, 4).

3.2.3 Náramky

Náramek je chápán jako šperk vytvořený z bronzu, železa, ojediněle i stříbra, sapropelitu či skla. Chemické analýzy odhalují jejich sloučení. Jednalo se až o 8-9 dílů mědi s 1-2 díly cínu, nebo olova, v málo případech železa. V jednom případě je znám jako použitý materiál zlato (Praha 6- Veleslavín/Vokovice) nebo postříbřený bronz (Líbeznice u Prahy). V necelém počtu deseti případů byly doloženy náramky zhotovené ze skla, které se nacházely v nejmladších hrobech na konci 3. st. BC. (Waldhauser 1999, 59).

Z hlediska pohlaví byl náramek nošen na zápěstích jak žen, tak i mužů. Nálezy naznačují, že kruhy byly nošeny již nejmenšími jedinci v rámci keltských komunit od věku zhruba čtyř let (Makotřasy), obvyklý výskyt je zaznamenán u dospívajících a plnoletých žen (Waldhauser 1999, 60). Vnitřní průměr ženských náramků se zpravidla nepohybuje za hranicí 60 mm, v případě švartnového náramku nepřesahuje průměr 70 mm. Jako nejčastější varianta způsobu nošení je doložen symetrický způsob, tzn. poloha náramku na obou horních končetinách, ale i asymetrický, kdy jedinec má na horní končetině pouze jeden kus náramku. Jen v ojedinělém množství případů je doložena varianta dvou náramků na jedné paži, které byly totožné tvarem či materiálem, nebo naopak zcela odlišné. V případě druhého způsobu nošení náramkového kruhu byla zaznamenána tendence preferovat u některých druhů náramku konkrétní ruku. Vrátili se nyní k prvnímu způsobu umístění náramků, tj. symetrickému způsobu, jedná se zpravidla o totožné typy z hlediska tvaru a shodné suroviny, ale i o náramky rozdílné tvarově i zvolenou surovinou, ze které byly vytvořeny (Bujna 2005, 4). V období 4. století je v bohatých ženských hrobech zaznamenáno symetrické nošení kruhů na obou pažích zároveň, nebo kumulace více náramků a nápažníků na ruce jedné. U chudších hrobových celků jsou nalézány u žen na levé ruce, snad z praktického hlediska, aby žena měla pravou ruku volnou k práci (Waldhauser 1999, 60).

Váha se odvíjela od použitého materiálu, prosté drátěné byly nejlehčí, bronzové měly zhruba 2-3 deka, zlatý zhruba 13 dkg. Zabezpečení proti ztrátě představovaly v některých případech západky. V případě otevřených kruhů, tzn. těch, které měly dva

konce, musel být kruh za pomoci značné síly roztažen před nasazením, díky čemuž bylo prakticky nemožné ho ztratit, pouze v případě rozlomení. Životnost šperků byla velmi dlouhá, to naznačuje mnohdy značné opotřebení, kde se již stírá původní výzdoba. Ženy nosily tyto kruhy zřejmě po celý život a poté je doprovázely i na onen svět. V prostředí keltologů byla vyřčena hypotéza, že kruhy mohly být měněny maximálně dvakrát za život (Waldhauser 1999, 60).

Náramky jsou v počáteční fázi LT B1a většinou hladké či rýžkované, vytvářené z bronzové tyčinky opatřené západkou, dále zde máme náramky s pečetičkovými konci či různé formy kruhů zdobené třemi vývalky (obr. 7). V této době jsou náramky ve funkční symetrické poloze. LT B1b je charakteristický opět především výskytem náramků vlnovitých či sedlových s pečetičkovými konci, s hladkým nebo rýhovaným povrchem (obr. 8). Do oblíbenosti se též dostávají náramky zdobené první vlnou plastického stylu, kdy se výzdoba koncentruje na koncích nebo ve střední části těla náramku. V období LT B2a je již plně rozvinut plastický styl, který podobu náramků rozčlenil na povrchu vývalky (obr. 9), k tomu se jako protiklad objevují i náramky zcela hladké. V horizontu LT B2b je zaznamenán nově výskyt švartnových náramků, kdy začíná být základní symetrická koncepce způsobu nošení narušována ve prospěch koncentrace kruhů na levé paži, které jsou nově častěji vyráběny ze sapropelitu či železa. LT C1 a-b je příznačný pro vrcholící fázi plastického stylu, kdy dominuje šnekovitá výzdoba (obr. 10)(Venclová 2008, 88 – 89).

3.2.4 Prsteny

Poslední kategorii tzv. keltského kruhového šperku představují drobné kroužky, jimiž jsou prsteny. Opět převažují exempláře vyhotovené z bronzu, v dosti malé míře jsou doloženy prsteny stříbrné, zlaté, železné a sapropelitové. Prsten je typem artefaktu, který byl oblíbený mezi ženami i muži. Z hlediska způsobu nošení se vyskytují na libovolném prstu a paži jedné ruky, na obou rukách či v různých tvarových a materiálových kombinacích (Bujna 2005, 4). V prostředí Čech se zlaté prsteny nošené

výhradně na pravé ruce nalezly na lokalitě Libenice a Libodřice u Kolína, nedaleko vsi Hostomice na Teplicku. Prsten pocházející z Hostomic obsahoval zhruba 41% zlata, 16 % příměsí mědi, 43% stříbra, obdobné složení lze najít i v jiných oblastech tehdejší keltské Evropy. Další nález zlatého prstenu pochází například z lokality Praha – Rokytka, kde bližší nálezové okolnosti nejsou známy, v Praze- Houbětíně a Praze – Žižkově, kde byl tvořen téměř z 93% zlata doplněného stříbrem. Na území Čech se nachází především v podobě bronzových prstenů mnoha tvarů, u kterých bylo vytvořeno osm základních skupin obsahujících cca 30 variant (obr. 11) (Waldhauser 1999, 70).

3.2.5 Nánožníky

Kruhy zdobící dolní končetiny lze označit jako nánožníky. Tento typ šperku je v nálezovém souboru reprezentován výlučně kusy vyhotovenými z bronzu a byl součástí pouze ženských hrobů. Nánožníky byly nošeny pouze na obou dolních končetinách symetrickým způsobem v totožném provedení, výjimečně jsou dokládány nálezy v podobě dvou odlišných kruhů nebo kruhů vyskytujících se nesymetricky. Zde bychom se mohli setkat s variantou způsobu nošení v podobě dvou nánožníků na noze jedné doplněné jedním na noze druhé, či s variantou nošení na každé dolní končetině po dvou kruzích, které jsou tvořeny z odlišných materiálů (Bujna 2005, 4). Zvláštností je, že v žádných jiných obdobích tento typ šperku není znám, pouze v mladší době železné (Waldhauser 1999, 63).

Z hlediska způsobu nošení v průběhu středního latěnu byly nánožníky zdobené drobnými vývalky na počátku LT B1a – LT B1b nošeny v symetrické poloze na obou dolních končetinách. Od stupně LT B2a se již vyskytuje charakteristické členění v podobě plastických vývalků (obr. 12). Původní symetrické umístění nánožníků již v LT B2b není pravidlem a pozornost je zaměřena na zdobení levé paže třeba i více náramky nově ze švartny či železa. Podoba nánožníků se proměnila do 8 – 12 polokoulí, typický je pro ně již plně rozvinutý plastický styl (obr. 13). V LT C1a – C2b klesá počet

polokouli na nánožnicích na 6- 8 dutých polokouli s tzv. šnekovitou výzdobou (Venclová 2008, 88 – 89).

3.3 Specializovaná výroba, suroviny, materiály

Charakter používaných surovin pro výrobu materiálů, které byly používány na výrobu šperků, souvisí především se specializací řemesel a výrobním odvětvím. Dle Evžena Neustupného vychází teorie specializace v pravěku z předpokladu dělby práce v průběhu výrobního procesu. Specializace vzniká díky řadě příčin, jednak je vytvářena muži a ženami napříč všemi věkovými kategoriemi, dále výrobní činnost odrážela charakter místních zdrojů surovin s ohledem na klimatické podmínky a pracovní sílu, za poslední příčinu lze považovat fakt, že pro často komplikovanou výrobu artefaktů je nutné mít speciální znalosti, které nebyly všeobecně přístupné. Výsledné produkty procesu specializace jsou následně uplatněny v procesu směny, kdy se znovu zapojí do sociální činnosti, protože lidé potřebovali i další předměty, než jen ty, které vyráběli sami (Neustupný 1995, 641 – 642). „*Formy a stupně specializace lze rozlišovat podle používaných surovin a získaných znalostí, rozsahu, intenzity, sezonnosti a místa výroby, podle složitosti práce, podle využívané kapacity výrobce (plná nebo částečná specializace), podle počtu výrobců ve vztahu k počtu spotřebitelů, podle koncentrace výroby (centralizovaná nebo rozptýlená), podle objemu výroby a variability výrobků a podle společenského kontextu a kontroly výroby (výroba závislá či nezávislá, tj. pro elitu nebo pro širokou distribuci)*“ (Venclová 2008, 63).

Laténský styl se v umělecké tvorbě vyvinul do svébytného plastického stylu charakteristického dutými polokoulemi. V hrobových celcích jsou tak v závěru středního latěnu stále častěji nalézány šperky dokládající nový umělecký projev. Komunity místních Keltů vytvořily postupně stálé klienty, kteří si mohli dovolit hradit výrobky řemeslníků šperkařů, kteří se pohybovali v kraji. Osobitá podoba místní šperkařské produkce je dobře patrná i v nevlastním prostředí (Drba – Rybová 1998, 99 – 100). Tato kapitola představí jednotlivé materiály, které byly používány pro jejich

výrobu, okrajově popíše jednotlivé suroviny, jejich místní zdroje a způsob zpracování vedoucí k finálnímu produktu.

Z období středního laténu jsou doloženy koncentrace menších a větších osad včetně výrobních a obchodních středisek. Specializovaná výroba se koncentruje především v prostředí keltských aglomerací – oppid.

3.3.1 Bronz a drahé kovy

Využívání drahých kovů pro výrobu šperku v období středního laténu se téměř ztrácí, až na vzácné nálezy. Zlato mohlo být nejpravděpodobněji získáváno rýžováním na okrajích řek za pomoci různých nádob mísovitého tvaru. Získaný zlatý prášek byl zachycen na ovčí kůži či jiným způsobem. Není také zcela vyloučeno, že se Keltové nepokusili o těžbu zlatých rud pod povrchem zemským, tuto skutečnost by indikoval nález tyglíků se stopami zlatých kapek na moravské lokalitě Brníček u Uničova. Skutečné doklady podpovrchové těžby zlatých rud pocházejí z oblasti Francie, kde byly identifikovány štoly o rozloze dokonce několik desítek metrů (Waldhauser 1999, 177).

O mnoho informací více poskytuje metalurgie bronzů. Ložiska měděných rud pocházejí primárně z oblasti Krušných hor. Bohatý na ložiska měděných rud je z této oblasti extravilán vesnice Měděnec na Chomutovsku, v případě této lokality napovídá o využívání místních zdrojů nález hlušiny v Radovesicích. Za významná lze dále považovat ložiska mědi a cínu v západních Čechách, ložiska mědi pocházející ze středních Čech, dále na Hořovicku (Jedová Hora), Unhošťsku (Sárov), odkud pocházejí zdroje chalkopyritu, ten se nachází také ve Stříbrné Skalici či Voděradech. Za další ložiska lze považovat rudy z oblasti Železných hor a Podkrušnohoří, v menší míře pak ze západních Čech. Ložiska cínu jsou pak zaznamenány také v západních Čechách, v Krušných horách v okolí městečka Krupka a v Slavkovském lese. Tato naleziště patří mezi proslulé i v rámci Evropy (Venclová 2008, 73). Těžbu v těchto oblastech a využívání zdejších zdrojů lze v době laténské pouze předpokládat, přímé důkazy proto však doposud neexistují (Venclová 2008, 73).

Při samotné výrobě bronzoviny se slučuje cín a měď v určitém poměru, nejčastěji 1:9. Na základě vyššího obsahu olova lze rozpoznat nový technologický postup, díky němuž byla bronzovina snadněji přizpůsobitelná. Tyto inovace nastávají v horizontu LT B2 a jsou spojovány s vlivem nových postupů pocházejících z oblasti jižní Evropy. Doklady konkrétních dílen specializujících se na výrobu bronzů v době laténské nebyly doposud objeveny. Můžeme tedy vycházet pouze z domněnky, že produkce bronzů pochází z místních surovin mědi a cínu. Výrobní postupy nemusejí být nutně archeologicky zachytitelné. Pokud by tyto doklady měly potvrdit nálezy strusky jako výrobního odpadu, je dost dobře možné, že může být zaměněna se struskou kovářskou, jelikož u obou vzniká odpad obsahující železo. Jako příklad je možno v souvislosti s výkladem uvést nálezy metalurgické dílny doložené na lokalitě Radovesice v objektu 122/ 78, odkud pochází doklad tavící vany a tyglíku, na němž byly zachyceny stopy mědi. Tento nálezy může poukazovat na společnou výrobu bronzů a železa v té samé dílně či na výrobní proces mědi, v jehož důsledku vznikl odpad obsahující stopy železa (Venclová 2008, 73).

Samotná výroba bronzových artefaktů se odehrávala buď v prostorách kováren, kde mohla probíhat paralelně výroba železa a bronzů, nebo na speciálně tomu určených místech jako byly samotné dílny kovolitecké. V interiéru těchto dílen se nacházely výhně, ty je možné snadno zaměnit s výhni kovářskou. Práci s bronzem by pak mohly doložit nálezy tyglíků, které jsou nejvyžívanější výrobní nástroj, avšak i tyglíky mohly sloužit pro výrobu i dalších kovů. Předměty byly vytvářené zaprvé pomocí lití do tzv. ztracených forem (kadluby, hliněné a kamenné formy). Pro tvorbu šperků byly používány různé techniky, jako výzdoba se uplatnila technika rytí, granulace, vytlačování či filigránu (Venclová 2008, 73 – 74).

Zpracovatelská centra jsou dokládána v rámci výrobních areálů za pomoci přímých i nepřímých dokladů. Z geografického hlediska se dílny nacházejí na nehrazených polohách v rámci obytných areálů (Lužice, Radovesice, Holubice) a také v ohrazených výšinných pozicích- zejména oppidech. Značný počet bronzového výrobního odpadu je doložen v rámci Stradonického oppida, ze Závisti pochází doklady

nádobky na tavení, kusy bronzoviny a pozůstatky hliněné pece. Následující doklady zpracování bronzu pocházejí z oppida v Hrazanech, kde byly zaznamenány tavící nádobky, stopy kovářského odpadu a zlomky bronzoviny. Nálezy výrobního odpadu naznačující kovoliteckou popřípadě kovářskou aktivitu jsou dokládány i na jiných místech, například na lokalitě Praha – Běchovice, kde je nález zemnice interpretován jako výrobní dílna. Na základě výzdobných motivů, tvaru šperku a distribuce na určitou vzdálenost může být dokládána existenci různých dílen s lokálním či regionálním významem, jejichž odhadovaný distribuční okruh je zhruba ve vzdálenosti 10 – 40 km. Původ šperků z jedné konkrétní dílny lze doložit také na základě jejich chemického složení. To se týká především dvojic šperků, které byly primárně určeny k tzv. metrickému způsobu nošení. Analýzy chemického složení mohou dále dokládat různé tvary šperků pocházející od jednoho konkrétního řemeslníka či dílny (Venclová 2008, 75).

Bronz lze označit za nejoblíbenější materiál pro výrobu kruhového šperku, zejména náramků a nánožníků. S oblibou si keltské kroje takto často zdobily převážně ženy, ale i muži. A z výše uvedeného lze konstatovat, že pro výrobu bronzových šperků bylo za potřeby velmi kvalifikovaných kovolitců.

3.3.2 Železo

Výchozí surovinou pro výrobu železa jsou železné rudy, jejichž nejvýznamnější zdroje pochází z oblasti Plzeňska a sahající až po Úvalsko, s touto oblastí pravděpodobně souvisí hutnické oblasti na západ od Prahy (např. Chýně), dále oblasti Křivoklátských lesů (Krušná Hora), kde rudná ložiska pravděpodobně sloužila pro využití na Stradonickém oppidu. Z oblasti Podkrušnohoří byl získáván krevet, magnetit, hnědely atd. (blíže viz Venclová 1995; 2008). Železná surovina byla získávána v době laténské pravděpodobně za pomoci povrchové těžby nebo byla získávána rovnou ze zemského povrchu sběrem. Tento předpoklad vychází z faktu, že nemáme žádné doklady hlubinné těžby v podobě těžebních šachet. Před vlastním procesem hutnění

byla ruda tříděna, roztloukána na menší kousky, rozmělnována, plavena a nakonec pražena v jámách. Železo se v době laténské hutnilo za pomoci redukce tzv. přímou metodou buď ve výhňové peci, nebo v peci se zahloubenou nístějí. Doklady hutnických dílen jsou spíše ojedinělé, výjimku představuje dílna na lokalitě Mšecké Žehrovice I. či Mšec III., kde byly identifikovány objekty na okraji sídelního areálu, které jsou interpretované jako dílny pro zpracování železa (Venclová 2008, 64- 67).

Další součástí výrobního procesu železa je kovářské zpracování vytaveného železa. Jedná se tedy o finální zpracování kýženého produktu ze suroviny, kterým bylo železo v podobě prodejní formy, které bylo výsledkem hutnických operací. Keltští kováři polotovary v podobě hřiven upravovali již do finálních artefaktů. Pro výrobu šperků existovaly pravděpodobně specializovaní kováři, kteří se věnovali pouze tomuto ušlechtilému uměleckému řemeslu (Venclová 2008, 71).

Struska představuje odpad železářské výroby, jejíž doklady jsou známé z mnoha oblastí, dokonce je doloženo několik lokalit s nálezy tavících pecí. Často nelézaná železářská struska poukazuje na aktivní kovářny fungující v mnoha osadách. Mimo nástrojů a zbraní zde byly vyráběny kovové součásti oděvu včetně šperků (Bouzek 2009, 78 - 81). Doložené kovářny pocházejí z lokality Závist, Mšec III. či Lužice na Chomutovsku. Časté nálezy strusky poukazují spíše na běžnou vesnickou kovářskou produkci nežli na specializovanou výrobu šperků, ozdob a dalších komplikovaných drobných předmětů, jenž byly součástí keltských krojů. Specializovaná výroba šperků se spíše koncentrovala na keltských aglomeracích – oppidech. Známý jsou i doklady bronzu pocházející z kovářských dílen, kováři pravděpodobně zastávali i funkci kovoliticů (Drda – Rybová 1998, 115; Venclová 2008, 73). Železářská výroba doby laténské však měla zatím spíše charakter malovýrobní (Venclová 1995, 545).

Ve střední době laténské se můžeme setkat převážně s náramky, které jsou vyráběny ze železa. Nejčastěji jsou jejich doklady spojené s horizontem LT B2a, kdy již dochází ke stabilizaci keltského osídlení na našem území a k rozvoji plného uměleckého stylu. Železo, které bylo běžně používáno pro výrobu zemědělských nástrojů, pravděpodobně nepředstavovalo takovou prestiž, z toho důvodu mohly být

upřednostňovány náramky bronzové, což ukazuje i jejich četnost v nálezovém fondu tohoto období.

3.3.3 Sapropelit

Tradice výroby tzv. černých šperků, v převaze náramků, pochází již z doby halštatské, švartna jako surovina pro jejich výrobu je však použita až v horizontu LT B2- C1. Sapropelit neboli švartna je místní zdroj pocházející z kounovské kamenouhelné pánve (Venclová 2008, 75). Získání a následné zpracování švartny požadovalo od řemeslníků speciální znalost suroviny, jejich nalezišť včetně způsobu těžby a techniky zpracování sapropelitových předmětů. Tento proces tedy patří ke specializované výrobě (Venclová výroba a sídla).

Černý materiál sedimentárního původu se rozkládá na nevelkém prostoru v okolí Bakovského potoka vymezeném souvislým pásem čítajícím zhruba sedm km na délku a 1 km na šířku. Části švartnové sloje se projevují i takřka ve svrchních vrstvách země, díky čemuž mohly být identifikovány pouhým povrchovým průzkumem. Díky své poměrně malé rozloze bylo možné ložisko snadno kontrolovat. Vzhledem k faktu, že z žádné oblasti mimo výrobní zónu nejsou známy nezpracované kusy švartny, indikuje toto výhradní přístup k této surovině pouze pro místní komunity žijící nadosah výrobní zóny (Venclová výroba a sídla v době laténské). Mimo kounovskou oblast se o těžbě švartny uvažovalo na Nýřansku či v oblasti podkrušnohorské pánve, to ale nebylo jednoznačně prokázáno. Dobývání švartny probíhalo na základě povrchové těžby, mohlo se však jednat i o těžbu hlubinnou, pro kterou ale nejsou k dispozici taktéž žádné doklady. Švartnu lze obecně charakterizovat jako materiál tvořený vrstvami, který je pevný, lehký a snadno opracovatelný za pomoci jednoduchých nástrojů. Techniky zpracování lze snadno rekonstruovat na základě stop na artefaktech zanechaných výrobními postupy (Venclová 2008, 75).

Samotná fáze výroby například náramku probíhala následujícím způsobem. Prioritní je správný výběr výchozího celku suroviny, následuje vyříznutí vnějšího a

vnitřního tvaru kruhu a úprava získaného polotovaru do požadované konečné podoby. Švartna je tedy modifikována za pomoci výrobních technik štípáním, řezáním a sekáním prostřednictvím dlátek, nožů či sekáčků, které v poslední fázi úpravy nahrazuje kamenný brousek. Na mnoha artefaktech byly zaznamenány známky po výrobním procesu, které naznačují možnou aplikaci jakéhosi prostého rotačního mechanismu. Experimentální výroba švartnového kruhu umožnila vytvořit si představu o délce výrobního procesu jednoho exempláře, která se pohybuje od 3,5 hodin až po délku 8 hodin (obr. 14, 15)(Venclová 2008, 75).

Během tvorby sapropelitových artefaktů dochází, tak jako i u všech již popsaných řemeslných aktivit, ke vzniku výrobního odpadu. V řemeslných dílnách, kde probíhalo zpracování sapropelitu, jsou nacházeny všechny složky výrobního odpadu, polotovary i zlomky z finálních produktů. Pro představu množství odpadu vyprodukovaného touto činností se na lokalitě Mšecké Žehrovice I. našla kolekce odpadu s 21 000 kusů či na nalezišti Srbeč I. zas přes 10 000 kusů odpadních zlomků. Lokality obsahující výrobní odpad se nacházejí do vzdálenosti maximálně 10 - 75 kilometrů od dohledné hranice kounovské sloje. Na sídlištích, odkud pocházejí jasné doklady zpracování sapropelitu, nebyly tyto lokality ve větší vzdálenosti než je 7,5 kilometru od nejbližšího zdroje (Venclová 1995).

Provoz dílny pro zpracování švartny prakticky nepotřeboval žádné speciální podmínky, mohl taky být provozován v jakýchkoli chatkách či pod pouhými přístřešky, nebo bez jakéhokoliv zázemí venku. Zachycení takovýchto objektů je tedy velmi obtížné. Na základě nálezů odpadů lze soudit, že výroba mohla probíhat bezprostředně v rámci sídelních areálů, eventuálně mohla být situována na jejich okrajích, nelze však ani vyloučit speciální místa pro výrobní areály mimo obydlí keltských osad. Potvrzené výrobní areály se nacházejí maximálně do jedenácti kilometrů od nejbližších míst kounovské sloje (Venclová 2008, 77).

Švartnové náramky jsou typem artefaktu, jehož výrobní surovina je prostorově omezena z hlediska výskytu, navíc je dostupná pouze omezené skupině osob. Jak již bylo řečeno, pro jejich výrobu byla nezbytná znalost specializované výroby. Předměty

nedisponují značnou tvarovou variabilitou – jedná se prakticky většinou o kategorii kruhového šperku umístěného na předloktí jako náramek anebo nad loktem jako nápažník, ojediněle jsou doloženy prsteny či drobné ozdoby. Naprostou většinu nálezů představují hladké kruhy, v menším zastoupení kruhy s hranou (v tomto případě nemuselo jít o záměr ale spíše o stopy po opracování) či žebrované. Náramky žebrované byly nalezeny v největším počtu čtyřiceti sedmi kusů na lokalitě Mšecké Žehrovice II., v průběhu jejich výroby se náramky zřejmě často lámaly, díky čemuž je známo několik nedodělaných kusů, které mají výzdobou pouze v jedné polovině. Unikátní a zároveň zcela ojedinělé je použití sapropelitové suroviny pro dekoraci kruhového šperku z bronzů objeveného na lokalitě Lenešice u Loun. Náramek tvořen z osmi dutých polokoulí byl původně zdoben jantarem a doplněný čtyřmi švartnovými segmenty (Venclová 1995).

3.3.4 Sklo

Skleněné náramky vytvářené v době halštatské a laténské lze označit za běžné typy artefaktů, pozůstatky místní sklářské produkce jsou však doloženy pouze u specifických druhů výrobků vytvářených v období mladší doby laténské. Sklářská výroba se skládá ze dvou fází, první zahrnuje vlastní zhotovení skla, druhá představuje proces zpracování skla. Tyto dvě pracovní činnosti mohly fungovat nezávisle na sobě, tudíž mohly být z časového a prostorového hlediska vykonávány na odlišných místech. V rámci sídlištních areálů jsou z horizontu LT C2 – D skleněné ozdoby doloženy ze Stradonického oppida (obr. 16), jejich výroba se zde ale neprokázala, nálezy kusů surového skla mohou být předmětem výměnného obchodu. Místa výroby, nástroje ani výrobní odpad nebyly v Čechách donedávna doloženy, ostatně jako i v jiných koutech Evropy (Venclová 2008, 78- 79). Tato situace se mění po roce 2000, kdy byl na Moravě učiněn objev nejstarší sklozpracující dílny v celé laténské Evropě (Venclová – Hulínský – Frána - Fikrle 2009).

Přestože z oblasti Čech nepocházejí jasné důkazy o místní sklářské výrobě, je nacházena řada předmětů, které mohou poukazovat na někdejší místní procesy výroby

skla. Představují je jednak nálezy v podobě kusů surového skla či nálezy velkého počtu charakteristických skleněných produktů, které vykazují rysy shodné kvality provedení. Oboje bylo nalezeno na oppidu Stradonice. Jedná se o typy skleněných náramků a mohutných korálů datovaných do horizontu LT C2- D1, celkový soubor jejich nálezu je jedním z nejpočetnějších v Evropě. Pro základní materiál polotovarů je charakteristické čiré sklo, které bylo stínováno pomocí příměsí kobaltu (tmavě modré sklo), manganu (fialové či také průhledné nebarevné sklo) či mědi (světle modré sklo), tato matrice byla dekorována tzv. opakním sklem (neprůhledné, zakalené sklo), které bylo barveno antimonem a také cínem do žlutých a bílých odstínů. Samotná technika zpracování je ojedinělé a nemá žádné analogie (obr. 17). Náramky byly s bezešvým povrchem, na vnitřní straně hladké a z venku profilované, této podoby se docílilo pomocí otáčení a sunutí horké skloviny na jakési ose, kterou patrně tvořil dřevěný dřík kónicky se rozevírající. Vzniklý náramek byl pak dotvářen za tepla různými nástroji nebo také pomocí šablony či natavením dalších skleněných vláken. Tento postup byl odvozen od patrných stop po pracovních nástrojích a jejich použití na výrobcích samotných, což ještě potvrdila experimentální výroba. Produkce tohoto typu bezešvých náramků je zaznamenána v periodě LT C2- D1 na sídlištních areálech po celé Evropě. (Venclová 2008, 79).

Skleněné artefakty primárně zastupují funkci ozdobnou a jsou vnímány jako osobní šperky, hlavně korálky a náramky. Způsob provedení, barva i dekorativní vzor nemá analogie, je typická pouze jen pro laténskou kulturu (Venclová 2008, 79).

Sklářská dílna v Němčicích je natolik významným objevem, odkud pochází nad 500 fragmentů skleněných náramků, že je vhodné ji v této kapitole alespoň stručně představit. Lokalita Němčice na Moravě poskytla v rámci České republiky zcela ojedinělé doklady sklářské výroby v rámci neohrazeného sídlištního areálu. Toto sklárna je doposud nejstarší doloženou dílnou v rámci celé Laténské Evropy datované do časového horizontu LT C1 – LT C2. Kolekce „laténského skla“ o více jak 2000 kusech, od finálních výrobků (náramky, kroužky, korálky apod.) po mnoho fragmentů, početné zastoupení zde má také odpad, jenž je vedlejším produktem výroby samotné či

kusy surového skla nebo polotovary. Na vzorku materiálu byly provedeny chemické analýzy rozborů skel (Venclová – Hulínská – Frána – Fikrle 2009 383).

Němčice nad Hanou se rozkládají na rozmezí dvou katastrálních oblastí, obce Víceměřice a Němčice nad Hanou. Lokalita byla objevena již v roce 1892, avšak věhlasu se jí dostává až důsledku nálezů z doby nedávné. V roce 2000 zde byl identifikován za pomoci průzkumu detektory kovů rozlehlého výrobní areál doby laténské v prostoru nehrazeného sídelního areálu. Na ploše zhruba 30 hektarů byly mimo sídlištní objekty nalezeny stovky kusů mincí a předmětů ze skla, bronzu a železa. Ovšem zcela nejdůležitější jsou doklady místní výroby (Venclová – Hulínská – Frána – Fikrle 2009, 383).

Obdobně bohaté nálezy výrobních areálů jsou nalézány spíše na hrazených lokalitách, jakými jsou oppida, nebo na velkých výrobních a distribučních centrech o jejich působení se předpokládá nejdříve od časového horizontu LT C2. Obdobně rozsáhlé výrobní aglomerace byly objeveny na mnoha dalších místech Evropy, například naleziště Roseldorf a Etzersdorf v Rakousku, Nowa Cerekwia v Horním slezku či Edgglfing v Bavorsku (Venclová – Hulínská – Frána – Fikrle 2009, 384).

. Na tomto místě je nutné poznamenat, že ve výrobním areálu v Němčicích nebyla doložena výroba surového skla, která ostatně není doložena prozatím nikde, v souvislosti s tímto areálem lze hovořit hlavně o zpracování skla. Důležité jsou mimo nálezy hotových výrobků doklady hojného počtu odpadního materiálu, který dokládá zdejší výrobu nejdéle od horizontu LT C1. Němčická dílna vyrábějící tzv. „laténské sklo“ je nejstarší v rámci někdejší celé laténské Evropy. Keltské sklo označováno za velmi kvalitní výrobky z průzračného skla převážně kobatové barvy, dále také fialové, hnědé či bez barvy. Pro jejich výrobu je specifická technika tvorby pomocí roztáčený, tento výrobní proces je ojedinělý a nemá žádné analogie mimo naše území. Za pomoci této technologie byly vytvářeny hlavně kruhové šperky v podobě bežešvých náramků, prstenů i korálků (Venclová – Hulínská – Frána – Fikrle 2009, 384).

Kolekce náramků objevených v Němčicích čítá přes 500 kusů, větší soubor byl už pak nalezen pouze na lokalitě v Manchingu (616 ks). Menší soubory čítající okolo 200 kusů skleněných náramků a jejich fragmentů jsou pokládány za běžné. Z hlediska chronologického jsou náramky považovány za citlivé, na základě nich byla již vytvořena relativní chronologie. Hlavní těžiště Němčické sklářské produkce je kladena do horizontu LT C1- C2, pro tuto dobu jsou charakteristické náramky v barvě kobaltově modré, světle modré, zelené, bezbarvé a několika málo případech i medově hnědé a fialové. Tyto typy byly vyráběny za pomoci tzv. roztáčení (Venclová – Hulínská – Frána – Fikrle 2009, 385).

Keltské sklo je považováno za nejstarší syntetický materiál, který je vhodný pro studium za pomoci přírodovědných metod, konkrétně chemických analýz za jejich pomoci můžeme přiblížit k informacím o jejich chemickém složení, na základě kterých lze uvažovat o konkrétních surovinových zdrojích, technologii zpracování či dílny a dílenské oblasti. Pro pravěké sklo jsou výsledky těchto analýz velmi cenné, již z hlediska toho, že se prozatím nenalezlo mnoho dílen pro zpracování skla, o jejichž původů by šlo díky nim uvažovat. V případě dokladů spojenou s činností sklářství, pokud jsou ovšem známy, se prakticky vždy jedná o sklárny sekundární, tzn. sklo pouze zpracovávají, nikoliv sklárny primární, kde se tavně samotné sklo ze surovin. Jednoznačné doklady primární tavby jsou známi z oblasti dnešního Egypta, rámci Evropského kontinentu tyto doklady také existují, avšak pouze pro dobu bronzovou. Produkty primárních skláren jsou v našem prostředí dokládány nepřímo na základě nálezů skleněných ingotů. Pravěká skla jsou prakticky vždy vytvářena ze sodno – vápenaté suroviny. Zdroj sodíku představuje přítomnost minerálního natronu, pouštního popela či přímořských rostlin, existenci vápníku ve skle představují zlomky mušlí obsažené v přímořských píscích nebo vápenci. Rozbory pomocí chemických analýz ukazují, že většina zkoumaného materiálu laténských skel původem z jediné přímo doložené sekundární sklářské dílny na našem území patří do skupiny skel sodno – vápenatých skel. Jejich chemického složení jsou dosti podobná sklu, která pocházejí z lokality Manching z části také sklu z východního Rakouska. Na základě výsledků chemického rozboru skla z Němčic a dalších lokalit, se uvažuje o myšlence společného

původu surového skla z jednoho centrálního zdroje, který se bohužel prozatím nepovedlo určit (Venclová – Hulínská – Frána – Fikrle 2009, 386- 414).

V souvislosti s výrobou šperku také souvisí jejich oprava. Pro to zda byly šperky reparovány, neboli opravovány v dílnách, ze kterých pocházely nebo samotnými majiteli svépomocí doma archeologové nemají samozřejmě žádné indicie. Nicméně v několika málo případech byly evidovány nálezy artefaktů, které na sobě nesly stopy po jeho opravě. Na lokalitě Kralovice na Slánsku v poloze „U cihelny“ byla z hrobu vyzvednuta spona, která byla během doby jejího požívání rozlomena a následně znovu opravena. Podobné tendence lze očekávat i v případě všech typů šperku, a tím spíše že se jednalo o nevšední předměty, které své majitele mohli doprovázet po celou dobu jejich života. Další artefakty nesoucí stopy po opravě byly objeveny na lokalitě Letky u Prahy a Noutonice. Samotné doklady opravy šperku, konkrétně nánožníků pocházejí z lokality Čelákovice, u něhož byla vyztužena mezera chybějící polokoule pomocí tyčinky. Další nálezy spravovaných nánožníků pocházejí z lokalit: Stehelčevy mezi Prahou a Kladnem a také v Tišicích na Mělnicku kdy bylo narušení spojováno jakýmsi provázkem, zde se mohlo jednat spíše o jakousi symbolickou opravu, nežli funkční řešení. S opravami se můžeme setkat i v případě švartnových náramků, u kterých bylo zaznamenána oprava za pomoci bronzových nýtů. Zcela ojedinělý případ představuje nález taktéž kruhu ze sapropelitu z keltské pohřební nekropole u Ondrouchova na Slovensku, kde byl kruh zpraven dokonce zlatými plíšky. Celkově opravovaných šperků není nalézáno mnoho. V některých případech reparace vypadala nákladnější než cena samotného šperku či koupě nového. Motivací takovýchto oprav mohl být také předpoklad osobního osobní vazby k určitému předmětu. Nálezy opravovaných šperků v hrobech mohou poukazovat i na fakt, že byly nebožtíkům vkládány jako hrobový výbava záměrně, čímž by došlo k jakémusi ošizení mrtvého jedince. Opravy šperků jednoznačně vypovídají o zručnosti řemeslníků, je však také možné, že hnacím motorem oprav artefaktů byla skutečnost momentálního nedostatku určitého předmětu (Waldhauser 1999, 178- 179).

4. CHRAKTERISTIKA PRAMENŮ

Celý soubor zpracovaný faktorovou analýzou tvoří data získaná z kostrových hrobů laténských pohřebišť z území České republiky. Z hlediska chronologického se jedná o horizont tzv. plochých pohřebišť, která jsou na základě relativní chronologie datována do stupně LT B1, B2 a C1 a která představují starší a střední dobu laténskou.

4.1 VYBRANÝ REPREZENTATIVNÍ VZOREK LATÉNSKÝCH PLOCHÝCH POHŘEBIŠŤ

Tato podkapitola a následující odstavce budou pojednávat o vybraném vzorku pohřebišť, které lze označit za jedny z nejlépe a nejkompexněji prozkoumaných a zdokumentovaných pohřebišť Keltů na území České republiky. Stručně zde budou nastíněny základní údaje o podobě jednotlivých lokalit, o historii jejich výzkumu, dataci a zastoupení šperku v rámci pohřební výbavy.

4.1.1 Brno – Maloměřice

V roce 1941 započal Josef Poulík výzkum doposud největší známé keltské pohřební nekropole v Brně – Maloměřicích na Moravě. J. Poulík byl zaměstnancem Moravského zemského muzea v Brně. Výzkum byl vyvolán v důsledku rozsáhlých stavebních prací při stavbě nákladního nádraží (Čižmářová 2005, 13).

Maloměřické pohřebiště se nachází na katastrálním území Brno - Maloměřice, konkrétně v trati zvané „Plíže“ situované na severovýchodním okraji toku řeky Svitavy (obr. 18). Celkově zde bylo prozkoumáno 76 keltských hrobů, 7 slovanských hrobů, které doplňuje cca 10 rozrušených hrobů v důsledku stavební činnosti. Z celého souboru byl ve 30 hrobech zaznamenán výskyt kruhového šperku. Maloměřická lokalita je označována za nejrozsáhlejší keltskou pohřební nekropoli na Moravě. Samotné pohřebiště se rozkládá na oválném půdorysu o rozměrech ca 40 x 75 m, jehož delší strana kopíruje orientaci SV-JZ. Hrobové celky jsou svojí delší osou orientovány

směrem S-J, existují i mírné odchylky směrem na východ či západ. Poloha jedinců je ve většině případů charakteristická na zádech, nejčastěji s hlavou směřující k severu. Pohřbení jedinci spočívali v obdélných hrobových jámách různých rozměrů a hloubky. Převažuje kostrový pohřební ritus, zjištěn byl v 71 hrobech a je doplněn pěti žárovými hroby. Pohřební praktiky na tomto pohřebišti lze označit jako běžné. Variabilitu pohřebního ritu doplňují čtyři dvojhroby. Spektrum pohřební výbavy představují obvyklé typy artefaktů. Náramky byly nalézány v horní či dolní části paže, častější výskyt byl zaznamenán v pozici na levé ruce. Nánožníky se zde vyskytují ve variaci na obou dolních končetinách párově. Nestandardní typ artefaktu představuje neobyčejná dřevěná konvice s bronzovým kováním. Dokumentace obsahuje podrobný rozbor hrobů, antropologickým vyhodnocením kosterního materiálu se zde zabývala T. Trubačová (Čižmářová 2005, 9- 16).

Z chronologického hlediska bylo těžiště pohřbívání v Maloměřicích zařazeno do stupně LT B, což indikují nálezy sedlových náramků. Nález železné spony se střešovitým lučíkem může však poukazovat na využívání v nejstarší fázi již od stupně LT A2. Švartnové náramky, masivní bronzové duté náramky či housenkovitě členěné nánožníky pocházejí z mladší fáze pohřebiště LT B2. Nález nánožníku z dutých, plasticky zdobených polokoulí dokládá poslední fázi pohřbívání na tomto pohřebišti ve stupni LT C1 (Čižmářová 2005, 19- 20).

Přestože kompletní rozbor antropologického materiálu není v případě keltských pohřebišť zcela běžný, v tomto případě je tomu naopak. Analýza kosterních pozůstatků proběhla u všech zaznamenaných hrobů. Původní antropologický rozbor provedl v roce 1983 T. Dracík, nově provedla analýzu osteologického materiálu T. Trubačová. Pro představu o zdejší populaci jsou tak pro srovnání k dispozici výsledky dvou rozborů, já jsem vycházela z výsledků T. Trubačové (Trubačová 2005, 27 – 35).

V případě Maloměřického pohřebiště, které má oproti ostatním lokalitám k dispozici nejkompletnější rozbor antropologického materiálu, se pokusím naznačit, v jakých počtech a poloze se jednotlivé typy kruhového šperku nacházejí s ohledem na pohlaví jedinců. Na lokalitě Brno - Maloměřice se v nálezovém fondu kruhový šperk

vyskytl v třiceti případech z celkového počtu 76 kostrový hrobů, což představuje výskyt zhruba ve 40% hrobových celků. Celkem byl zaznamenán výskyt 65 kusů všech kategorií kruhového šperku a obecně ho lze označit za téměř nejpočetnější skupinu tvořící skladbu hrobové výbavy. Z toho nejpočetnější zastoupení zde reprezentuje skupina bronzového náramku v počtu 29 kusů, kdy se převážně vyskytují na pravé ruce. Vyskytují se i kombinace dvou až tří náramků na stejné končetině i kombinace na obou zápěstích. Tyto bronzové náramky byly součástí především ženských hrobů. Železné náramky zastoupené 7 kusy, které se vyskytují téměř vždy naopak na končetině levé, taktéž s převahou v hrobech žen. Bronzové a železné náramky se zde vyskytují i jako součást mužských pohřebních krojů, avšak ve velmi malé míře. Prsten byl v Maloměřicích nalezen pouze jeden, na levé končetině v mužském hrobu. Nákrčník zde má zastoupení také pouze v jenom případě, jedná se o hrob dospělé ženy. Nánožníky v počtu devatenáct kusů představují druhou nejpočetnější kategorii, tento šperk zdobící dolní končetiny se takřka ve většině případů vyskytuje v kombinaci na obou dolních končetinách, převažuje opět výskyt v ženských hrobech. Zdá se, že v případě švartnových náramků zastoupených sedmi kusy se tyto zpravidla vždy vyskytují na levé končetině v hrobech žen i mužů. Nápažník zde byl zaznamenán pouze v jednom případě v ženském hrobě a na levé paži. Z výše popsaného se potvrdilo, že šperk je signifikantní převážně pro ženské hroby, jeho výskyt je zaznamenán i u hrobů mužských, ale pouze v malé míře. Výrazným pravidlem se zdá být výskyt sapropelitového náramku striktně umístěného na levé paži, kde převládá i výskyt náramku železného. Naopak bronzové náramky převládají v poloze na opačné pravé ruce. Další výraznou strukturu představuje výskyt nánožníků zpravidla současně na obou dolních končetinách. Taktéž lze konstatovat fakt, že nákrčník je typem šperku, jehož výskyt je ojedinělý, nebo se dá označit za vzácný. Šperky v tomto případě představují typickou součást pohřebního kroje Keltů, kteří spočívají na nejrozsáhlejší pohřební nekropoli na Moravě. Domnívám se, že podobné tendence se budou vyskytovat i v případě dalších lokalit, a to tak, že výskyt kruhového šperku v pohřební výbavě se bude řídit určitými pravidly, podle výskytu jednotlivých kategorií vzhledem k pozicím těla a pohlaví zemřelého. Porovnání v rámci většího souboru dat by mohlo

přinést výsledky, které by mohly být zobecněny pro většinu nálezů tohoto druhu. Pro srovnání se pokusím o shodné vyhodnocení i v případě jedné lokality pocházející z Čech.

4.1.2 Holubice

Holubice představují druhé nejrozsáhlejší keltské pohřebiště pocházející z oblasti Moravy. Jen z této lokality bylo prokopáno na 77 hrobových celků a dalších deset jich bylo rozrušeno (obr. 19). Na počátku 20. století menší množství hrobů zdokumentoval Emanuel Synek. Větší část z celkového počtu hrobových celků pak odkryl amatérský archeolog Alois Procházka ve spolupráci s Miroslavem Chleborádem v roce 1930. Pod Procházkovým jménem pak vyšla souhrnná publikace poznatků z celého pohřebiště (Čižmářová 2009, 12).

Na uvedené lokalitě začaly první odkrývací práce už těsně po přelomu 20. století, kdy místní obyvatel při kopání hlíny našel první bronzové náramky. Informace se k Emanuelovi Synkovi dostala jen náhodou – pro kopáče neměly bronzové předměty velkou cenu, tak je jako zajímavost předložil místnímu učiteli. Ten neváhal a zbytek hrobu vyzvedl a zdokumentoval. V dané oblasti Emanuel Synek ještě odkryl několik hrobů, většinou se objevily při zemních pracích. V nálezových situacích nechyběly hlavně bronzové nánožníky z hladkých polokoulí. Synek také správně usuzoval, že v prostoru obecního hliníku se nacházelo mnohem více hrobů (Čižmářová 2009, 16).

V roce 1930 začali v těch samých místech kopat synové místního statkáře A. Černého a bez odborného dohledu vyzvedli několik hrobů. Později svůj nález ohlásili Miroslavu Chleborádovi a ten dále o výjimečném nálezu zpravil Aloise Procházku. Po rozdělení prostoru do čtyř sektorů šly odkrývací práce velmi rychle. Jejich aktivity byly ztíženy přístupem majitele pozemku, který si činil na předměty v hrobech nárok, a proto některé hroby vyzvedával sám za asistence svých synů. Ti také ještě v roce 1935 odkryli další hroby, nálezy z nich ale skončily ve sbírkách soukromých sběratelů (Čižmářová 2009, 16-17).

Lokalita se nachází na jihozápadním návrší nad středem obce Holubice v trati „Na dílcech“ (Čižmářová 2009, 15). Plocha holubického pohřebiště tvořila ovál o rozměrech cca 65 x 30 m, kdy delší osa byla orientována ve směru severozápad-severovýchod. V tomto prostoru bylo možno identifikovat dvě ucelené skupiny hrobů, které oddělovala prázdná plocha bez nálezů. Čižmářová tento prostor bez nálezů vysvětluje jako pravděpodobný následek přítomnosti hliníku již v 19. století (Čižmářová 2009, 18).

Hroby mají v naprosté většině shodnout orientaci ve směru sever-jih, i když na ploše tak rozsáhlého pohřebiště lze najít i několik drobných odchylek k východu či k západu. Pohřbení byli ukládáni hlavou k severu, akorát v případě dvou hrobů se můžeme setkat s orientací hlavy k jihu. Čižmářová však zcela postrádá pohřby s orientací východ-západ, ačkoliv jsou tyto případy známé z jiných českých i moravských lokalit většinou ve spojitosti s pohřbíváním bojovnických elit (Čižmářová 2009, 18).

V otázce pohřebního ritu se na holubickém pohřebišti našly pouze hroby s inhumací (k otázce žárového ritu později). Zemřelí byli ukládáni v natažené poloze na zádech s pažemi podél těla. V několika hrobech se můžeme setkat i s drobnými odchylkami v uložení paží či překřížení nohou (Čižmářová 2009, 18).

Poznatky o úpravě, tvaru a rozměrech hrobových jam jsou velmi stručné. Ze zápisků Aloise Procházky lze jednoznačně vyčíst pouze to, že stěny jam jsou kolmé a jámy neobsahují doklady po rakvích či prknech. Hloubka hrobových jam kolísá od 50 cm do 200 cm, jako nejčastější rozhraní je udáváno 130 až 160 cm. Výjimku tvoří opět dva bojovnické hroby, z nichž jeden byl uložen do hloubky menší než 50 cm a druhý byl uložen těsně pod ornici. I v případě holubického pohřebiště se dají aplikovat závěry M. Čižmáře, který již dříve pozorováním tvaru a hloubky jednotlivých hrobových jam zjistil, že zde existuje závislost bohatosti výbavy na velikosti hrobové jámy a jejích dalších úpravách. Větší rozměry pohřební jámy bývají obvyklé ve spojení s bojovnickými pohřby či ženskými hroby s bohatou výbavou. (Čižmářová 2009, 19).

Zajímavostí tohoto pohřebiště je naprostá absence žárových pohřbů, které jsou z jiných lokalit velmi dobře známy. Čižmářová se domnívá, že tento druh uložení mohl uniknout badatelům kvůli povaze svého uložení – většinou jednoduché a mělké jámy byly ukládány do ornice. O existenci těchto jam lze uvažovat pouze díky nálezů ohniště, které lze interpretovat jako žároviště (Čižmářová 2009, 19).

Antropologické vyhodnocení kosterních ostatků nebylo možné z jednoho prostého důvodu – kosterní ostatky zemřelých byly buď kopáči zahozeny, nebo se nedochovaly. V dokumentech dokonce není uvedeno, zda byl kosterní materiál vyzvedáván. Jediná úplná kostra pocházela z hrobu č. 1, který byl odkryt na počátku 20. století Emanuelem Synkem. Rozbor této kostry provedl J. Matiegka: ostatky náležely mladé dívce, čemuž odpovídala i výbava, která kostru doprovázela (Čižmářová 2009, 20). Celkové rozlišení hrobů na mužské a ženské tedy dovoluje pouze detailní analýza hrobové výbavy. Podle té se dají vymezit jednoznačně pouze hroby bojovnické – díky přítomnosti typické bojovnické garnitury. S ženskými hroby lze spojit přítomnost nánožníků, ačkoliv ty jsou na tomto pohřebišti zastoupeny pouze v počtu pěti hrobů (Čižmářová 2009, 20).

Celé pohřebiště lze spolehlivě datovat do stupně LT B a rozdělit na dvě fáze. Starší fáze LT B1 je zastoupena münsingenskými sponami, duchcovskými sponami nebo sponami s osmičkovitě vinutým lučikem. Z náramků této fáze jmenujme ty s nezesílenými i mírně zesílenými konci oddělenými od těla žlábkem. Ve větším počtu jsou dále zastoupeny kruhy se zesílenými konci, jejichž tělo je nějakým způsobem zdobeno – u konců či celá plocha těla. Při rozboru plánů pohřebiště lze vidět, že hroby spadající do starší fáze se koncentrují v jižní části plochy (Čižmářová 2009, 20-22). Mladší fázi LT B2 náleží typické spony s velkou kuličkou na patce, masívní duté dvoudílné náramky z bronzu, osmičkovité náramky z vinutého drátu. Typickým zástupcem hrobové výbavy z tohoto období je také náramek z dutých polokoulí či opaskový řetěz z osmičkovitých článků z bronzu. Pro bojovnické hroby jsou charakteristické duté kroužky z bronzu či železa, které v sobě mají kamínek, či kroucené opasky z železa. Hroby z mladší fáze tvořily skupinu, která se nalézala při

severním konci nekropole. Čižmářová tedy z rozboru plánů pohřebiště usuzuje, že pohřbívání začalo v jižním prostoru lokality a časem se rozšiřovalo na severní stranu. Pohřbívání pokračovalo ještě v období LT B2/C1 (Čižmářová 2009, 20-22).

4.1.3 Křenovice

I toto pohřebiště bylo odkryto díky snaze Aloise Procházky v roce 1931. Uvést jednoznačný počet hrobů je poměrně problematické, protože v dokumentaci byly nalezeny nesrovnalosti s nálezy z pohřebiště, které byly rozděleny mezi sbírky Moravského zemského muzea v Brně a Historického muzea ve Slavkově. Ve slavkovském muzeu je i několik neidentifikovatelných souborů, které lze jednoznačně označit jako hrobovou výbavu, nemožné je ovšem jejich zařazení. Mohou pocházet jak z křenovické nekropole, tak i z té holubické (Čižmářová 2009, 23).

Historie výzkumu: První objev na této lokalitě byl učiněn v roce 1931 při orbě pole. Rozorán byl hrob s uloženou inhumací, střepy nádob a předměty z bronzu si zřejmě ponechal oráč. Po nález bronového kroužku učitelem Spáčilem v roce 1932 se k výzkumu místa konečně dostal i Alois Procházka. Ten se o výzkum nedělil s dalším badatelem, takže na rozdíl od pohřebiště v Holubicích zde byly zachyceny nálezové okolnosti do detailů. Ačkoliv je celkové zpracování pohřebiště kvalitnější, přesto v dokumentaci chybí údaje o půdorysech hrobů a rozměrech hrobových jam (Čižmářová 2009, 25-26).

Nekropoli lze lokalizovat nedaleko jedné silnice u Slavkova v trati „Přední díly“. Zabíralo plochu lichoběžníkového tvaru s rozměry cca 40 x 30 m, kdy delší osa byla orientována směrem východ-západ (obr. 20). Hroby byly umístovány do nepravidelných řad a ty byly ve střední a západní části plochy seskupeny blíže k sobě. Východní prostor byl prázdný, kromě dvou žárovišť, kde se zřejmě prováděla kremace zemřelých (Čižmářová 2009, 26).

Hroby mají ve většině případů shodnou orientaci ve směru sever-jih, pouze v pěti případech lze pozorovat mírnou odchylku k východu či k západu. Hlavy koster

směřují v naprosté většině k severu, překvapivě ani v jednom případě se zde není možno setkat s odlišně orientovanými kostrami. Stejně tak je překvapující absence hrobových jam, které by měly orientaci delší osy ve směru východ-západ. Hloubka hrobových jam se pohybuje od 100 do 150 cm. Většina zemřelých byla uložena v natažené poloze na zádech s pažemi podél těla. Našly se i odchylky týkající se například překřížení nohou či odlišného způsobu uložení horních končetin. Výjimečné uložení dvou nebožtíků v poloze na břicho přičítá například M. Čižmář důvodům z oblasti sociální struktury společnosti či těm z náboženského prostředí (Čižmářová 2009, 26).

S uložením inhumace se setkáváme v případě 38 hrobů, je nutno však brát v potaz také užívání pohřebního ritu žárem. Z hrobů lze tomuto specifickému pohřebnímu ritu přiřadit pouze jeden, ve kterém se našly zlomky misky a spálené kůstky. Absence většího počtu žárových hrobů však neznamená, že by tento ritus nebyl hojně využíván. Dokladem toho mohou být dvě žároviště ve východní části nekropole. Čižmářová však spekuluje, zda se jedná o žároviště v pravém slova smyslu, či špatně rozpoznané žárové hroby. Neobvyklý je počet přítomných dvojhrobů – na této lokalitě se našly hned v počtu čtyř (o problematice dvojhrobů z keltských pohřebišť dále Meduna 1960).

Podle složení vybavení hrobových jam lze na křenovickém pohřebišti vyčlenit šest hrobů, které náležely keltským bojovníkům. Typickým atributem bojovníka je meč, ovšem zde v Křenovicích se jedná ještě o výjimku, neboť jeden z nalezených mečů měl pseudoantropomorfní rukojeť (hrob č. 20). Ta je spojována s vysokým postavením nositele. Na tomto místě tomu odpovídá i zbývající bohatá výbava hrobu (Čižmářová 2009 29).

Antropologický rozbor byl v případě tohoto pohřebišťe proveden, neboť kostry byly odborně vyzvedávány a později předány k odbornému zpracování. Poznatky získané tímto rozbořem shrnuje ve svém díle M. Stloukal (například Stloukal 1962). Nově prozkoumány byly kosterní pozůstatky z Křenovic znovu po roce 2003 (například Trubačová 2005, Trubačová 2006) (Čižmářová 2009, 29).

Datace: Datačně i toto pohřebiště spadá do období LT B a na hrobech zde umístěných se dá vyzorovat rozdělení do dvou fází. Starší je zastoupena opět münsingenskými a duchcovskými sponami. Nalezeny byly také náramky s nezesílenými či mírně zesílenými konci, kdy konce a tělo od sebe odděloval žlábek, dále náramky se zesílenými konci, které byly opatřeny výzdobou, či náramky s tělem zdobeným žebrováním. Mladší fázi LT B2 náleží spony s velkou kuličkou na patce, masívní duté dvoudílné náramky, jejichž tělo bylo pokryto pseudofiligránovou výzdobou. Nechybí ani nánožníky z dutých polokoulí a nově se zde vyskytují švartnové kruhy z Čech. Stejně jako v případě holubického pohřebiště, i zde se pohřbívalo ještě v období LT B2/C1 (Čižmářová 2009, 29-30).

4.1.4 Radovesice II.

V rámci Radovesické lokality jde již o druhý nález keltské pohřební nekropole. Vzdálenost mezi pohřebišti čítá zhruba 950 metrů vzdušnou čarou. Na pohřebišti Radovesice I. bylo prozkoumáno celkem 31 kostrových hrobů (čtyři hroby byly interpretovány jako bojovnické, sedm ženských hrobů bylo s bohatou výbavou, pět hrobů s normální výbavou a sedm s chudou hrobovou výbavou, osm bylo bez milodarů). Primární osídlení patřící k pohřebišti situované v poloze „Na vyhlídce“ se rozkládalo patrně v jihozápadním až jihovýchodním prostoru nedaleko od něj. Druhé Radovesické pohřebiště se rozprostíralo na ploše 29 x 21 metrů, svoji delší stranou je orientované ve směru sever až jih, druhou kratší osou ve směru východ až západ. Zaplňování hřbitova probíhalo postupně, od nejstarších hrobů umístěných v nižší poloze pohřebiště. Komplikovaný terén ve vyšších polohách na severu pohřebiště pravděpodobně v poslední nejmladší fázi využívání hřbitova přispěl ke znovu navrácení se do prostoru nejstarších pohřbů využívaných na počátku své existence. Převýšení mezi nejvýše položeným hrobem a tím nejnižše umístěným hrobem je až 3,15 metru. Rozsah pohřebiště patrně neodpovídá původní rozloze, řada hrobů byla zničena díky probíhající skrývce půdy, při tvorbě provizorní cesty vedoucí k vodním čerpadlům. Skutečnost, že několik hrobů bylo narušeno, podtrhuje fakt, že zde byly nalezeny hroby

nerovnoměrně zastupující jednotlivých vývojové fáze zdejšího pohřbívání, nevyváženost lze spatřovat i v rozložení věkových kategorií a pohlaví jedinců. Ve všech zaznamenaných hrobech byly jedinci uloženi v natažené poloze na zádech s orientací hlavy převažující směrem na severoseverozápad. Hrobové jámy s běžným obdélným půdorysem nepatrně se zužujícím ke dnu nenesou stopy po vnitřní úpravě či konstrukci. Rozměry hrobových jam respektují velikosti pohřbených jedinců. V hrobech kde byla přítomna hrobová výbava, se jedná o běžnou skladbu nijak neobvyčejnou. Hrobovou výbavu reprezentují běžné ozdoby v hrobech některých žen a bojovníckou výbavu v hrobech některých mužů. Až na výjimky zde hrobová výbava neobsahuje předměty běžné denní potřeby či keramiku. Většina artefaktů spočívala ve funkční poloze (Waldhauser 1999, 161- 162).

Mezi nálezy šperků patří nákrčník pocházející z nejbohatšího hrobu, ve funkční poloze umístěný na hrdle jedince. Nejpočetnější součástí výbavy představuje kolekce šestnácti bronzových náramků, pěti železných a tří švartnových náramky. Uloženy byly do hrobů mužů i žen všech věkových kategorií. Způsob umístění odpovídá pravidlům způsobu nošení, tedy pokud vlastnil jedinec pouze jeden kus náramku, byl nošen na levé ruce (Waldhauser 1999, 161). Kolekci šperků dále doplňují nápažníky, dva švartnové, jeden bronzový a více železných. V jednom z hrobů měl pohřbený jedinec dokonce kombinaci švartnového a bronzového nápažníku na jedné paži. V šesti případech je doložen nález párových nánožníků, v jednom případě byl do hrobu uložen pouze jeden samotný kus (Waldhauser 1999, 164).

4.1.5 Letky

Keltská pohřební nekropole Letky byla objevena v makroregionu středních Čech v okrese Praha- západ. Původní umístění lokality bylo na rovném hřbetu terasy nad řekou Vltavou (obr. 22). Celý pohřební areál se nachází na sprašových terasách v nadmořské výšce zhruba 195 – 220 m, hroby zde byly vykopány hlavně do spraše. Počet hrobů na lokalitě byl minimálně 38, což nepředstavuje původní rozlohu celého pohřebního areálu, pravděpodobně dalších zhruba 10 – 30 bylo zničeno. Z hlediska

datace bylo pohřebiště zařazeno do horizontu LT B1 – LT C1. Historie výzkumu samotného sahá až na konec devatenáctého století, kdy jako první objevil pohřebiště Antonín Dvořák, výzkum pak s menšími pauzami probíhal prakticky od roku 1893 do roku 1922. Veškerý hrobový inventář vyzvednutý z hrobů se nachází v archivu Akademie Věd České republiky a v Národním muzeu v Praze (Waldhauser 1987, 89).

Od založení místní kruhové cihelny byly jednotlivé hroby nelézány postupně v průběhu let. Na počátku dvacátého století zde byla objevena Josefem Ladislavem Píčem většina hrobů, z nich poslední koncem roku 1907. Následuje delší přerušení výzkumu, na které navazují až v roce 1922 Jiří Vacek a Albín Stocký. Veškeré výsledky výzkumu pak publikuje Jiří Vacek v roce 1925 v krátké nálezové zprávě. V roce 1922 byly Vackem pořízeny skicy půdorysů prakticky u většiny hrobek. Na základě nákresu je patrné, že hrobky tvoří tři základní skupiny. Skupinu jedna představují v polohách „Na vinici“, „K libčickým hranicím“ a „Na pusté vinici“ hroby jedna až pět, dále hroby deset až šestnáct, které byly prozkoumány a vyzvednuty v letech 1893 – 1900, v poloze „Sukovo pole“ dále hroby sedmnáct a osmnáct, jenž byly odkryty v roce 1907 a v poloze „Farské pole“ hrob osmnáct zkoumaný také v roce 1907. Skupinu dva zastupují hroby šest až devět objevené v poloze „Základy kruhovky“ v letech 1894-1895. Posední, třetí skupinu představují hroby 19 - 39 a patrně také hrob čtyřicet, které zkoumal Jiří Vacek v roce 1922 (Waldhauser 1987, 91).

Veškeré informace o popisech hrobů jsou získány na základě kresebných podkladů, na kterých jsou v řadě případů nedostatečně dokumentovány lidské ostatky a hrobové jámy. Na základě soupisu nálezů bylo zjištěno, že řada artefaktů pocházející z této pohřební nekropole byla v pražském Národním muzeu ztracena, nebo nebyly jednotlivé předměty v depozitářích nalezeny. Zbývající artefakty se v Národním muzeu nacházejí ve sbírce pod inventárními čísly 22086 -. 88, 37911-15, 37.943, 55.895 až 56.030 (Waldhauser 1987, 91).

Téměř čtvrtina hrobů pocházející z lokality Letky obsahovala inventář v podobě bojovnícké výbavy, v jednom z případů byl součástí ojedinělý nález štítu, jinak lze

skladbu hrobové výbavy a zdejší pohřební praktiky označit za běžné, až na takřka sentimentální objev dvojhrobu matky společně s dítětem (Waldhauser 1999, 260).

4.1.6 Jenišův Újezd

Poslední pohřebiště zahrnuté do faktorové analýzy představuje významné a vůbec nejrozsáhlejší laténské pohřebiště na našem území. Lokalita Jenišův Újezd se nachází v Teplickém kraji, pohřebiště bylo založeno na okraji Radčického potoka nedaleko na východ od obce Libkovice (obr. 23). Podloží celé lokality se skládá z nadložních jílu a ložisek písku, nad nimiž je navršeno zhruba 80 – 100 metrů ornice (Budinský 1970, 7).

Hrobové celky z Jenišova Újezda byly objeveny především v poloze „Hofmannova a Heinova pískovna“ na jih od vsi nacházející se na parcelách číslo 651/662, 650, 649 a 645. Další, menší skupinka hrobů byla zaregistrována v severní části vsi v důsledku stavby místní školy na pozemku pana Klimta, katastrální číslo 178 a také při stavbě nové infrastruktury v západní oblasti vsi na katastru č. 1053 – 1059 (Budinský 1970, 7).

Zcela první nálezy kostrových hrobů zaregistroval pan Hofmann na pozemku cihelny v roce 1896 nadlouho po jejím vybudování. V průběhu tohoto roku již započal první archeologický výzkum pod vedením Roberta von Weinzierla na parcele číslo 661/662, výsledky výzkumu publikuje o tři roky později v roce 1899 (Winzierl 1899). V následujících letech Weinzierl pokračuje již jako zaměstnanec Teplického muzea na vykopávkách v doprovodu s A. H. Fasslem, A. Pobelem a J. Kamitzem. Tento výzkumný tým funguje po smrti Weinzierla v roce 1909 na vykopávkách samostatně. Současně s výzkumem v poloze „Hofmannova pískovna“ od roku 1901 započal i výzkum v poloze „Heinova pískovna“, který navíc doplňují záchranné práce na pozemku pana Klimta, který se nachází v západní části obce (Budinský 1970, 7).

O celkově první kompletní shrnutí výsledků se pokusil J. Filip ve své publikaci Keltové ve Střední Evropě (Filip 1956, 349). Materiál získaný z pohřební nekropole

Jenišův Újezd byl rozdělen do řady sbírek. Část nálezů z pohřebiště se dostala do sbírek ve Vídni, část materiálu byla poškozena v Duchcovském muzeu díky druhé světové válce, další část nálezů skončila ve sbírkách muzea v Ohradě, z něhož byly dále přemístěny do muzea v Českých Budějovicích. Zcela poslední předměty vyzvedl na této lokalitě v prostoru Hofmannovy pískovny (blíže neurčeno) roku 1957 N. Mašek, tyto předměty pak následně putovaly do sbírek Archeologického ústavu tehdejší Československé akademie věd v Mostě. Nepočtenější kolekce nálezů se nachází v Teplickém muzeu (Budinský 1970, 7 – 8).

V poloze „Hofmannova pískovna“, která se rozkládá na parcele č. 661/662, bylo na ploše zhruba 3000 metrů čtverečních evidováno v průběhu let 1896 - 1898 celkem 75 kostrových hrobů (blíže Wienzierl 1899), z nich většina byla zcela zachovalá, až na pár případů narušených v důsledku těžby písku. V roce 1899 byl evidován poslední hrob č. 79, který se nacházel v tomto úseku pohřebiště. Na první etapu výzkumu bylo navázáno záhy na sousední parcele číslo 650 v roce 1900, v tomto roce bylo celkem prozkoumáno 19 kostrových hrobů číslo 77 až 95 (z nichž jeden byl určený jako neolitický). Následně výzkum probíhal v roce 1901, v jehož průběhu bylo vyzvednuto osm kostrových hrobů číslo 96 až 103, poté v roce 1902 navazoval průzkum dalších sedmi kostrových hrobů číslo 104 až 110, které byly na závěr doplněné v roce 1906 čtyřmi kostrovými hroby číslo 111 až 114 a v roce 1909 již pouze dvěma hroby číslo 115 až 116. Vcelku tedy bylo na parcele číslo 650 odkryto v průběhu let 1900 až 1909 na ploše zhruba 1150 metrů čtverečních celkem 39 keltských hrobů (Budinský 1970, 10).

Na parcele číslo 649 byly evidovány v roce 1910 pouze dva kostrové hroby číslo 117 a 118. Výzkum prováděný v té době již bez Wienzierla vedl v té době J. Kamitz společně s A. Pobelem. Údajně zde byly evidovány navíc dva kostrové hroby číslo 119 a 120, které nebyly zachovány a další čtyři objekty, u kterých není zřejmé, zda se jedná o hroby či jámy (číslo 121 až 124). Další hrob číslo 123 pochází z blíže neurčené polohy v oblasti zaniklé Hofmannovy pískovny (Budinský 1970, 22).

V místech bývalé Heinovy pískovny na parcele číslo 645 o rozloze přibližně 2500 metrů čtverečních bylo v letech 1901 až 1907 vyzvednuto dalších pět kostrových

hrobů číslo 125 až 129. Zbývající čtyři hroby číslo 130 až 133 pocházejí z blíže neurčené polohy (Budinský 1970, 23- 25).

Lokalita Jenišův Újezd je s počtem přes 130 kostrových hrobů v rámci České republiky zcela výjimečná. Tento mimořádný počet kostrových hrobů nebyl však patrně původně konečný, předpokládá se, že před zahájením prvních vykopávek byla řada hrobů zničena, stěžejní část se ale podařilo zachránit a zdokumentovat. Zesnulí jedinci spočívali v hrobových jámách ve většině případů v typické natažené poloze na zádech s orientací hlavy na sever, včetně odchylek směrem severovýchod a severozápad. Hrobové jámy zde nenesou jakékoliv stopy po výdřevách, pouze v jednom případě byla zaznamenána vnitřní kamenná úprava hrobu. Kosterní pozůstatky zemřelých byly již ve značné fázi rozkladu, navíc u nich nebyla provedena antropologická analýza, pohlaví jedinců lze odhadnout pouze na základě hrobové výbavy, z nichž nedospělí jedinci byli určeni na základě výšky postavy. Na základě tohoto principu bylo určeno 22 mužských hrobů, 30 hrobů ženských, 20 hrobů s dětmi a ve zbývajících případech, tj. 56 hrobových celků, nebylo možno pohlaví určit na základě hrobové výbavy. Rozměry hrobových jam respektovaly velikost zesnulého. Na základě pohřebních milodarů bylo rozlišeno sedmnáct bojovnických hrobů, sedmnáct hrobů bohatých žen, 48 hrobů mělo běžnou výbavu a dvacet hrobů bylo bez jakýchkoliv hrobových přídavek (Budinský 1970, 42 – 43).

Mimo jiné nálezy pochází z Jenišovské pohřební nekropole velká kolekce kruhových šperků. Náramky zde mají nejpočetnější zastoupení, vyzvednuto bylo celkem 98 kruhů, v 93 případech byl náramek vyroben z bronzu a pouze v šesti případech se jednalo o náramek vyrobený ze železa. Z hlediska podoby lze většinu přiřadit do skupiny náramků zhotovených z ploché tenké nebo masivnější tyčinky. Největší zastoupení zde mají jednoduché bronzové náramky většinou z tenké tyčinky ve variantách se zesílenými konci, západkou, v jednom případě byly konce vymodelovány do podoby ptačích hlaviček, v dalším případě bylo tělo náramku zdobeno dvojitou cikcakovitou rýhou či jemným vroubkováním. Pouze ve dvou případech byl zaznamenán náramek sedlového typu. Dále se zde objevují varianty s konci

přetaženými přes sebe či náramky vyrobené z vroubkované tyčinky. Varianty masivnějších náramků z hladké tyčinky jsou zastoupeny pouze sedmi kusy, jejich konce jsou většinou přetažené přes sebe. Masivní náramky se zesílenými konci byly objeveny pouze tři. Skupinu esovitě zprohýbaných drátěných náramků zde zastupuje pouze fragment jednoho kusu. Ve větších počtech zde byly nalezeny náramky s pečetítkovými konci, ve variantách ozdobených rýhami, vroubky či vybíjenými kroužky ve střední části. V kategorii honosných náramků jsou zastoupeny typy s vývalkovitým členěním, plasticky zdobenými vývalky či s růžičkovými nálitky. Ojedinělý je nález náramku z dutých, šnekovitě zdobených polokoulí (Budinský 1970, 43 – 44).

Švartnové náramky jsou v Jenišové Újezdě zastoupeny počtem 15 kusů, z nichž devět kusů je běžného typu, dva byly dětské a tři náramky jsou neobvykle masivní (Budinský 1970, 44).

Bronzové nánožníky zde doprovázely sedmnáct hrobových celků, ve většině případů byly, jak je obvyklé, ve stejném provedení na obou dolních končetinách. Jen dva hroby obsahovaly neidentické kusy a ve třech případech byly nalezeny pouze v počtu jednoho kusu. Z hlediska provedení jsou nejpočetnější jednoduché typy otevřených forem z masivnější tyčinky, dále varianty s přetaženými konci přes sebe, západkou nebo pečetítkovými či zesílenými konci. V malém množství pak kolekci nánožníků uzavírá podoba vývalkovitě členěných nánožníků (Budinský 1970, 45 – 45).

Pozoruhodné je, že i na tak rozsáhlé pohřební nekropoli nebyl ani v jednom hrobě nalezen žádný nákrčník. Zdá se, že nákrčníky byly typem šperku, který byl určený jen těm nejvyšším společenským kruhům.

5. POZOROVÁNÍ VZTAHŮ V RÁMCI POHŘEBNÍ VÝBAVY NA VYBRANÝCH LOKALITÁCH

5.1 Vstupní data

Z vzorku vybraných pohřebišť byla získána data, která budou následně zpracována. Samotná analýza započala přenesením vstupních dat do relační databáze pro snazší orientaci a následnou manipulaci s jednotlivými daty. Při sběru dat jsem vycházela výlučně z pramenné základny a přehledně publikovaných katalogů komplexně prozkoumaného vzorku laténských plochých pohřebišť z Čech a Moravy. První tři pohřební nekropole pocházejí z oblasti Moravy, jedná se o lokality Brno-Maloměřice (76 kostrových hrobů), Holubice (77 kostrových hrobů) a Křenovice (38 hrobů). Ty doplňují tři lokality pocházející z oblasti Čech, v tomto případě byly vybrány lokality Radovesice II. (22 kostrových hrobů), Letky (40 kostrových hrobů) a Jenišův Újezd (138 kostrových hrobů). Ve své analýze se omezují výhradně na kostrové hroby obsahující nálezy kruhového šperku (ze kterých lze získat informace o skladbě, tvarech a typech kruhových šperků). Vyřazeny tedy byly hroby bez výbavy, ty, které neobsahují výbavu v podobě kruhové šperku a dvojhroby, u nichž by mohlo v některých případech dojít k chybnému přiřazení jednotlivých artefaktů ke konkrétnímu jedinci. Celkově bylo vybráno 174 kostrových hrobů z celkem 6 keltských pohřebních nekropolí. V případě těchto hrobových celků byla sledována přítomnost či absence 14 typů artefaktů (meč, hrot kopí, štít, opasek, železná spona, bronzová spona, nákrčník, železný náramek, bronzový náramek, nápažník, spropelitový kruh, prsten, nánožník, nádoba – keramika). Jedná se o typy artefaktů, které se v těchto pohřebních celcích vyskytují nejčastěji a jsou nejpočetněji zastoupeny, naopak typy artefaktů vyskytující se sporadicky (botka, závěsek, přeslen, zvířecí ostatky, přilba apod.) nebyly do analýzy zařazeny.

5.2 Teoretické předpoklady

průběhu laténu dochází ke změnám společenských struktur a radikální proměně svěbytné materiální kultury, což je dobře patrné v archeologických pramenech. Na pohřebištích lze sledovat v podobě rozvrstvení tehdejší společnosti od aristokratické vrstvy (hroby bojovníků a bohatých žen), středně bohatá vrstva (hroby s střídou výbavou) a vrstva chudých (s minimálním počtem artefaktů nebo bez). (Čižmářová 2001, 6 – 7).

Tuto skutečnost odráží skladba hrobové výbavy nalézaná na laténských kostrových pohřebištích. Na základě hrobové výbavy a počtu artefaktů lze rozlišit například sociální postavení či pohlaví jedinců. Sledováním výskytu kruhového šperku jakožto výrazné složky tvořící laténský hrobový inventář ve vztahu k ostatní výbavě se pokusím pozorovat, zda se ve studovaném souboru nevyskytují výrazné struktury identifikující společnou korelaci kruhového šperku s ostatní výbavou i jednotlivých typů kruhového šperku vůči sobě, nebo naopak zda se kruhy v rámci pohřební výbavy vyskytují zcela nahodile bez jakékoliv výrazné vazby vůči ostatní hrobové výbavě či se navzájem jednotlivé typy artefaktů vylučují. Předpokladem teoretického modelu je, že by výskyt šperků měl být charakteristický (signifikantní) pro hroby ženské a že může obsahovat na první pohled nepatrné závislosti mezi jednotlivými šperky či jejich určitý vztah k ostatní hrobové výbavě.

5.3 Faktorová analýza

Pro potřeby analýzy vybraného vzorku laténských kostrových hrobů, byl vytvořen deskriptivní systém pomocí převedení do podoby relační databáze, což bylo prvním krokem pro následující zpracování dat. Databáze byla vytvořena v softwaru Microsoft Access 2007, obsahuje 3 tabulky navzájem propojené relačními vztahy. Primární je tabulka s názvem *Lokality*, ta obsahuje základní informace o vybraném vzorku lokalit. Vybráno bylo 6 reprezentativních lokalit, jedná se o laténská pohřebiště z horizontu LT B – LT C. První polovina vybraného vzorku reprezentuje 3 lokality z Moravy (Brno – Maloměřice, Holubice, Křenovice), druhá polovina zastupuje 3

pohřebiště pocházející z oblasti Čech (Radovesice II., Letky, Jenišův Újezd). Číselné označení 1 zde reprezentuje nejrozsáhlejší keltskou pohřební nekropoli v Brně – Maloměřicích, číslo 2 představuje téměř stejně rozsáhlé moravské pohřebiště v Holubicích, číslem 3 je označena poslední pohřební nekropole uzavírající vzorek moravských hrobů, a tím je lokalita Křenovice. Následují lokality z oblasti Čech, pod číslem 4 je zde uvedena lokalita Radovesice II., číselné označení 5 představuje pohřebiště Letky a na závěr je doplněna číslem 6, významnou lokalitou Jenišův Újezd, která je nejrozsáhlejším dosud prozkoumaným keltským pohřebištěm v Čechách. Druhá tabulka s názvem *Hrobové celky* obsahuje základní dostupné informace o jednotlivých hrobech a údaje o samotných pohřbech. Na závěr obsahuje databáze tabulku *Artefakty*, ta popisuje vybrané hrobové milodary objevující se ve zvoleném vzorku nejčastěji, a které jsou nejpočetněji zastoupeny. Hlavním cílem tvorby databáze je rámcové uspořádání dat sloužící pro následné zpracování ve fázi syntézy, které bude zaměřeno zejména na vyhledávání samotných struktur v tomto datovém souboru.

Z řady formalizovaných metod jsem si pro zpracování nashromážděných dat zvolila aplikaci faktorové analýzy, dnes nazývané jako vektorová syntéza (Neustupný 1997). První zmínky o této statistické metodě zpracování archeologických pramenů se v prostředí české archeologie objevují již koncem 60. let (Neustupný 1969), na něž postupně navazují další archeologové a úspěšně tuto metodu aplikují na archeologický materiál (např. Neustupný 1978; Šmejda 2003; John 2005). Jedná se o statistickou metodu, která je určena k tomu, aby vyjádřila určité tendence (zákonitosti) v archeologických pramenech, které nejsou na první pohled patrné (Hendl 2009, 474). Šmejda uvádí, že: *„Každý hrob (chápaný jako výsledek neopakovatelné události) lze chápat jako průsečík celé řady struktur; kromě již zmíněné demografické pozice zemřelého lze uvést například jeho postavení ve společenské hierarchii, způsob a čas smrti, postdepoziční transformační procesy, chronologický vývoj pohřebních zvyklostí apod. Minimálně některé z těchto struktur nemusí být při pohledu na shromážděná data dostatečně nápadné k tomu, aby bylo možné si jich poměrně snadno všimnout bez použití komplikovanějších nástrojů. Pokud jsou však v datech přítomny, měla by je*

vektorová syntéza identifikovat, i když pouze v abstraktní rovině (tj. nalezením určitých závislostí v datech, jejich vysvětlení je již záležitostí archeologa)“ (Šmejda 2003, 181).

Po stručném uvedení nyní můžeme přistoupit k aplikaci samotné faktorové analýzy a popisu jednotlivých kroků. Faktorová analýza byla provedena v programu STATISTICA 12. Do této fáze syntézy struktur vstupovala matice se 174 řádky z celkového počtu 185 hrobových celků obsahující v pohřební výbavě kruhový šperk, pocházející z 6 plochých laténských pohřebních nekropolí (Brno – Maloměřice, Holubice, Křenovice, Radovesice II., Letky, Jenišův Újezd). V následující fázi bylo nutné zvolit počet deskriptorů, které vykazují dostatečný počet zastoupení v datovém souboru, tzn., že byly vybrány artefakty, které se nacházely nejméně v 5% hrobů (Šmejda 2003,183). Celkem bylo vybráno 15 deskriptorů. Vybrané deskriptory jsou: hrot kopí, štít, opasek, železná spona, bronzová spona, nákrčník, železný náramek, bronzový náramek, nápažník, spropelitový kruh, prsten, nánožník, nádoba (keramika).

5.3.1 Korelační matice

Prvním krokem vyhodnocení dat pomocí faktorové analýzy je výpočet korelační matice, kde jsou uváděny koeficienty, které, jak uvádí Neustupný, udávají „závislost mezi jednotlivými deskriptory“. Korelační koeficienty představují seskupení všech jednotlivých artefaktů a charakterizují míru korelace, tzn., že představují výskyt nebo naopak absenci artefaktů z hrobových celků, kde hodnota -1 vyjadřuje minimální a +1 maximální korelovatelnost, naopak interval pohybující se kolem nuly je považován za statisticky nevýznamný (Neustupný 1997, 240).

5.3.2 Výpočet faktorů

Následujícím krokem je výpočet tzv. vlastních čísel za pomoci ortogonalizace korelační matice (Neustupný 1997, 240). Ortogonalizace se realizuje za pomoci matematického algoritmu. Jednotlivé faktorové zátěže znovu nabývají hodnot, které se

pohybují v rozhraní od -1 do +1, stejně jako tomu bylo v případě korelačních koeficientů, a přesněji udávají míru, jak je deskriptor charakteristický pro dané faktory jako celek. V této fázi je nutné vybrat, které faktory budou zvoleny, respektive vyřadit faktory s vlastními čísly menšími než jedna (Neustupný 2005, 131-132). V tomto případě tabulka vlastních čísel vygenerovala faktory s vlastním číslem větším než 1, celkem bylo vyčleněno 5 faktorů, které představují téměř 62% variability daného souboru (obr. 1a).

5.3.3 Rotace faktorů

Dalším krokem je rotace faktorů metodou Varimax raw, čímž byla získána tabulka faktorových zátěží. Pomocí rotace faktorové koeficienty seřadí deskriptory na základě jejich typičnosti pro každý konkrétní faktor. (Neustupný 1997, 241-241).

5.3.4 Faktorové skóre

Po učinění všech předchozích kroků získáme výsledky vektorové syntézy v podobě hodnot faktorových zátěží z 5 extrahovaných faktorů (obr. 2a). Ty představují původní jednotlivé deskriptory a jejich typičnost pro konkrétní faktor a zároveň i vztah, jak typický je každý faktor pro jednotlivé entity původního deskriptivního systému (Neustupný 1997, 242). Samotné faktorové skóre bude využito pro validaci každého faktoru.

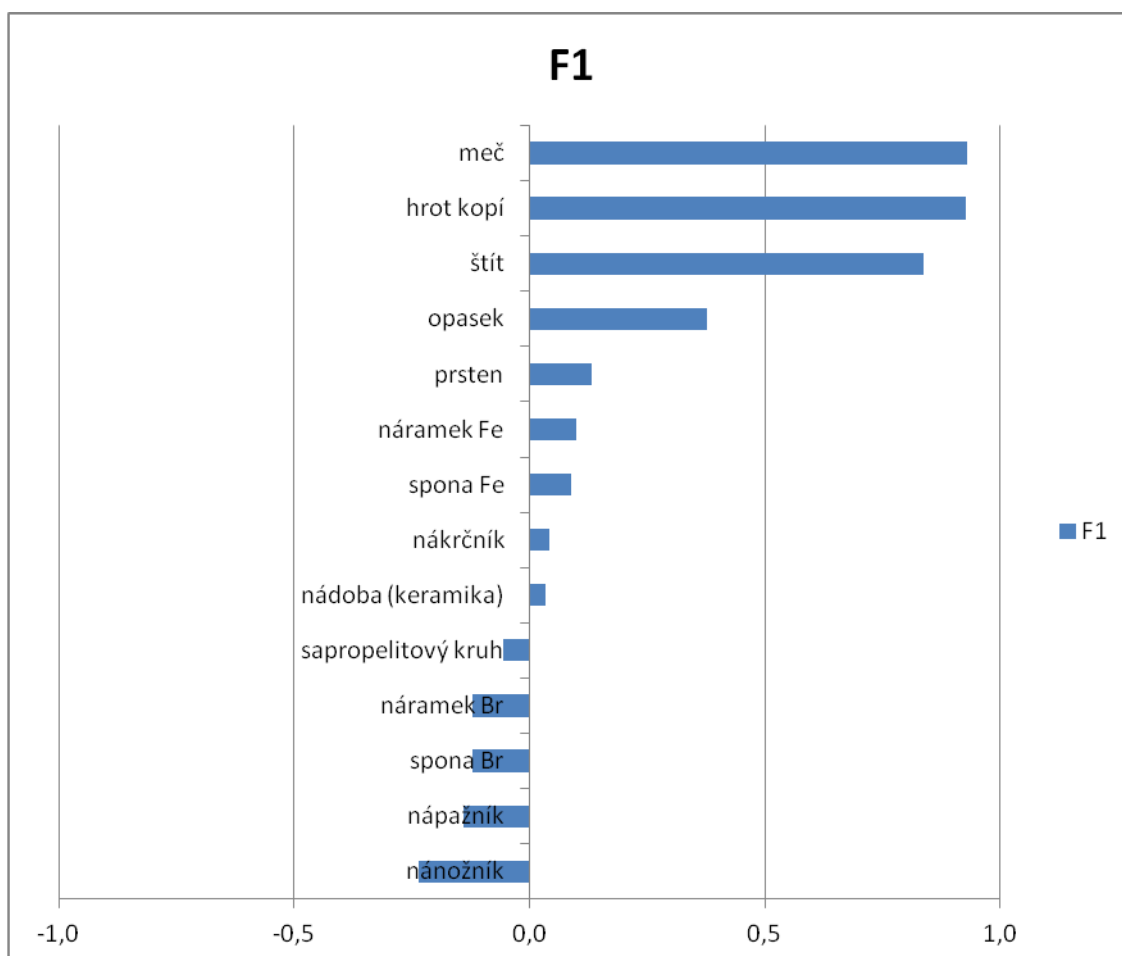
5.3.5 Faktorové zátěže

Nejvyšší absolutní hodnoty faktorových zátěží představují nejvýznamnější deskriptory pro interpretaci daného faktoru. Naopak hodnoty blízké nule mají pouze malý význam. Vysoké vyskytující se hodnoty faktorů, kladné i záporné, tvoří bipolaritu, ta představuje skupiny, které vytvářejí strukturální opozice, v těchto případech se deskriptory navzájem vylučují (Šmejda 2003, 186).

Faktor 1

V případě prvního faktoru lze sledovat vztah nejvýraznějších struktur a jejich společného výskytu u deskriptoru meč, hrot kopí, případně štít. Ostatní kladné hodnoty jsou již nevýrazné, stejně tomu tak je i v případě opačného záporného pólu, který též nenabývá výrazných hodnot. Na základě tohoto popisu lze faktor jedna označit jako monopolární (graf 1). Tento faktor charakterizuje typy artefaktů prisuzované výhradně mužským hrobům, které jsou označovány jako pohřby laténských bojovníků. Lze tedy konstatovat, že tento faktor je možné přiřadit k mužským hrobům patřícím laténským bojovníkům.

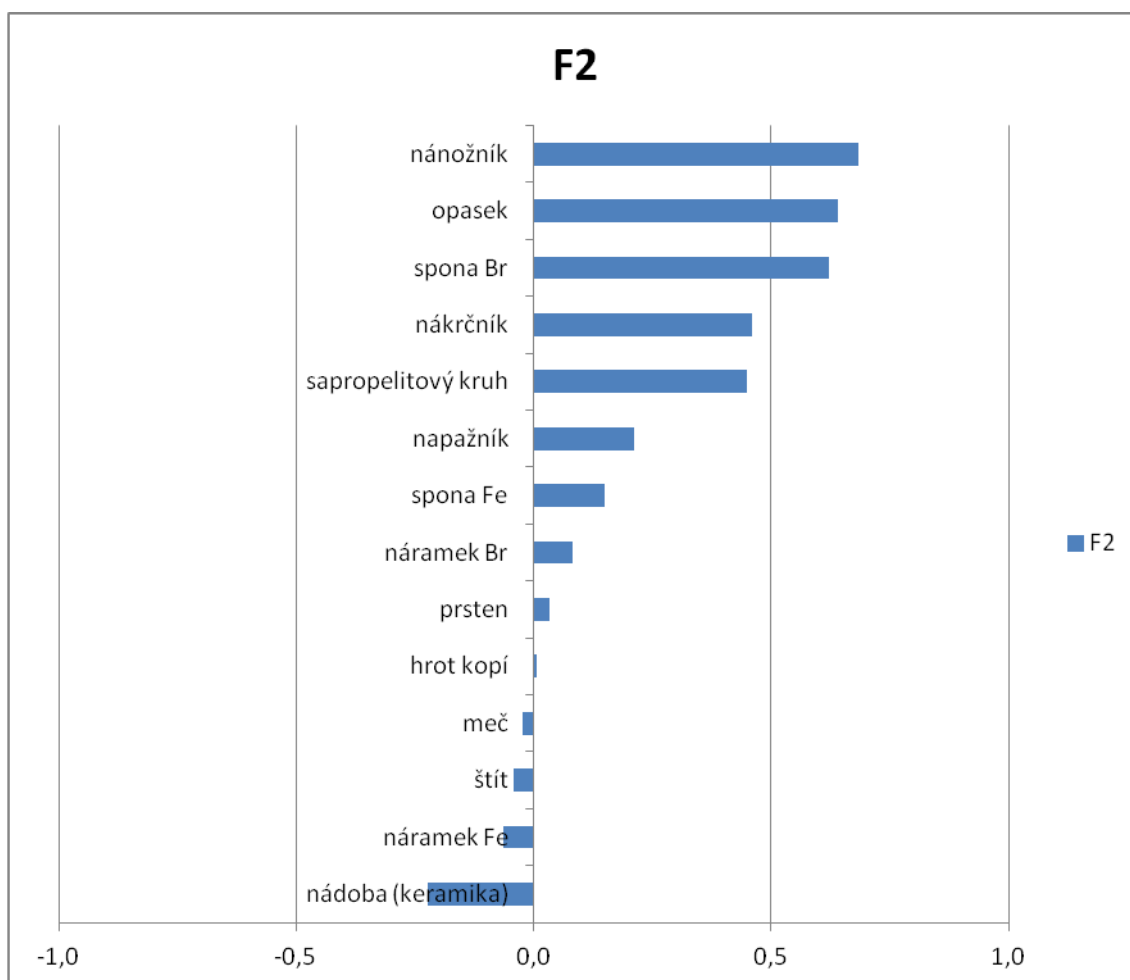
Graf

Faktor 2

V případě faktoru 2 zde na první pohled výrazně korelují deskriptory nánožník, opasek a bronzová spona, které v menší míře doplňuje nákrčník (graf 2). Faktor 2 lze označit též za monopolární. Ostatní deskriptory nabývají méně významných hodnot.

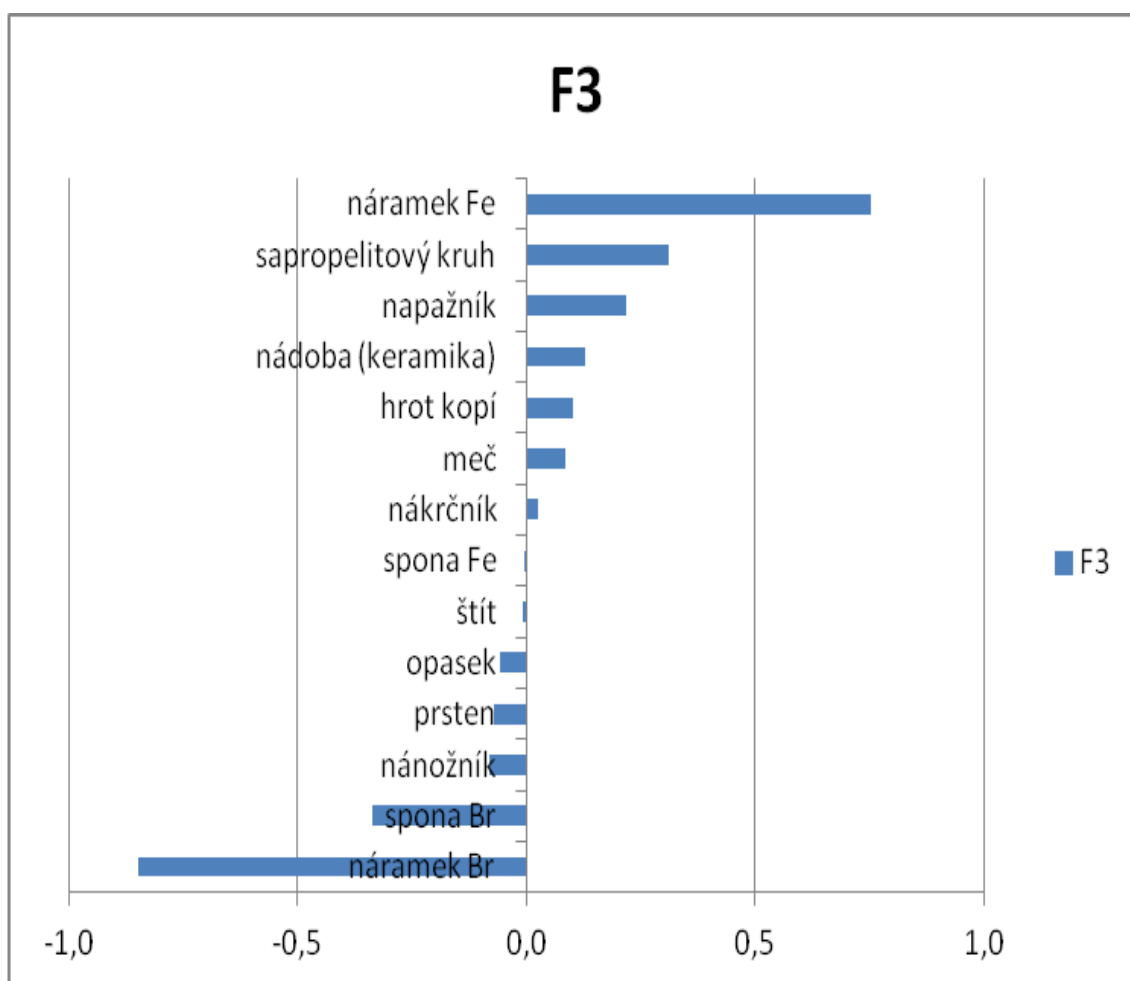
Graf 2

Faktor 3

Faktor 3 představuje výrazně bipolární faktor s významnými koeficienty na kladném i záporném pólu. Na první pohled vylučuje společný výskyt deskriptorů železný náramek na jedné straně a bronzový náramek na straně druhé, které se vůči sobě nacházejí v opozici (graf 3).

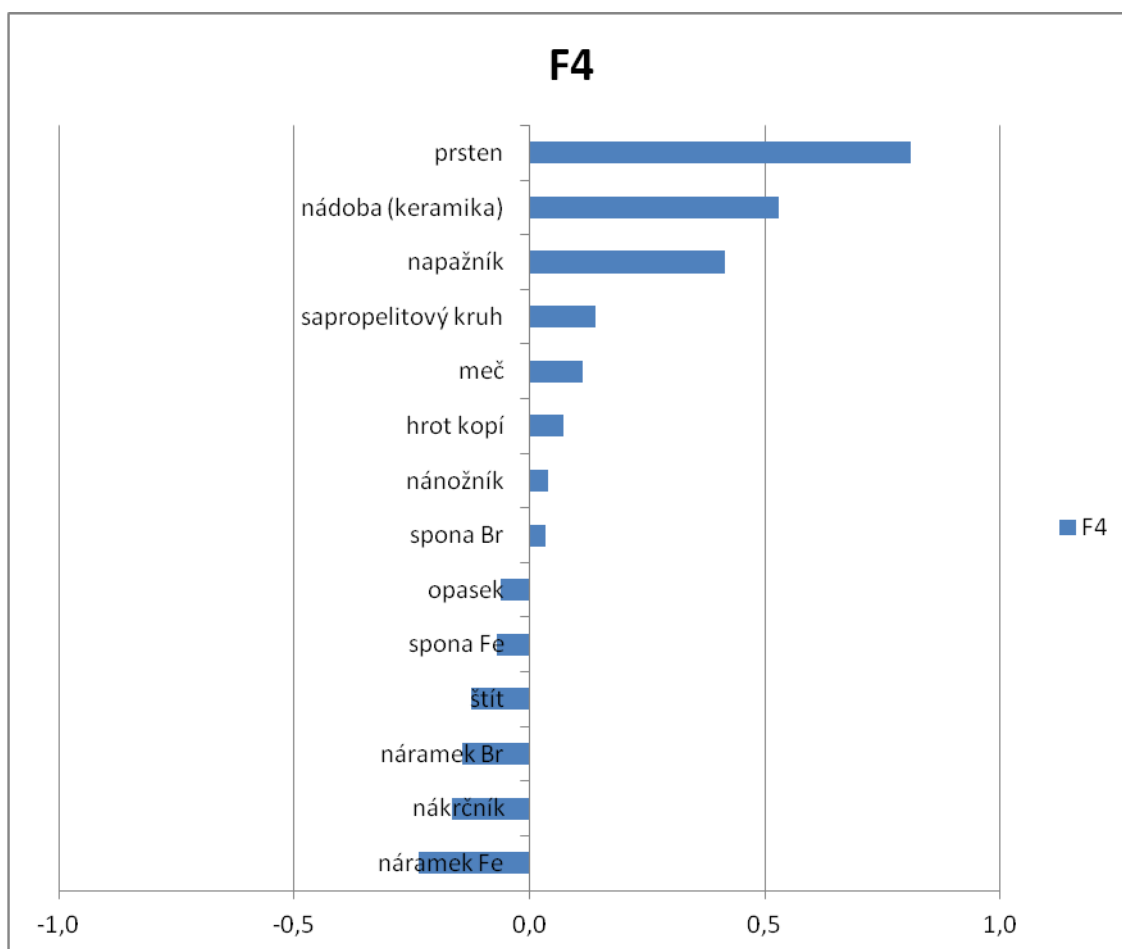
Graf 3

Faktor 4

Předposlední faktor 4 reprezentuje strukturu společného výskytu prstenů s keramickými nádobami, které jsou pro tento faktor typické. Ve sledovaném souboru se nejčastěji vyskytují společně (graf 4).

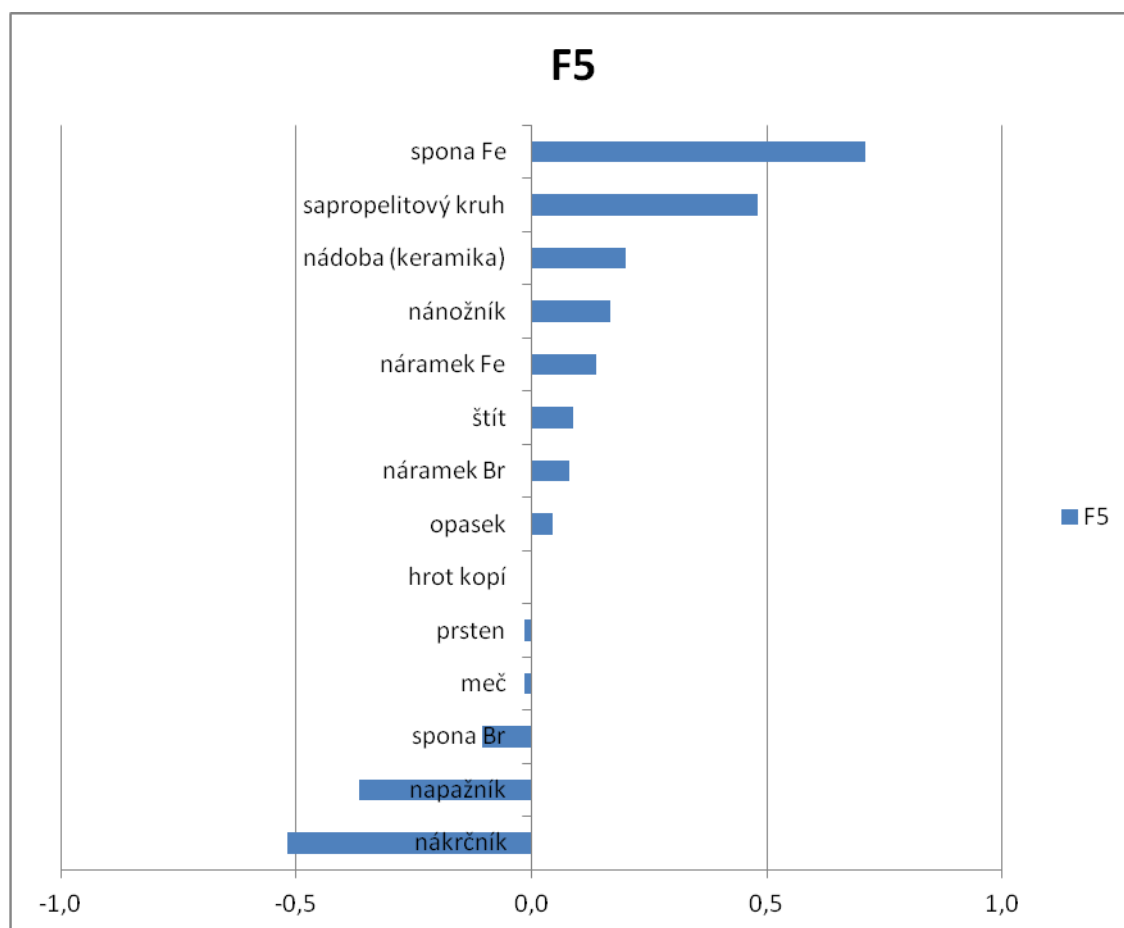
Graf 4

Faktor 5

V posledním, pátém faktoru dosahuje nejvyšších koeficientů v kladném poli deskriptor železná spona korelující společně se sapropelitovým kruhem (graf 5). Hodnoty ostatních deskriptorů nejsou statisticky významné.

Graf 5

6.4 Interpretace výsledků

Po předcházející fázi syntézy struktur popíši získané faktory. Interpretace představuje závěrečnou fázi práce s daty. Cílem předchozích kroků bylo vyhledat nenáhodné struktury v pohřebním souboru šesti lokalit obsahující kruhový šperk. Faktorové skóre jednotlivých faktorů bylo v databázi srovnáno s externí evidencí (např. pohlaví, věk pohřbených jedinců, výška postavy), jelikož údaje zde zaznamenané nemohly být zařazeny do korelační matice. Tato část textu se zaměří na popis a interpretaci pěti zjištěných struktur.

F1

Pro faktor 1 dosahují nejvýraznějších koeficientů artefakty meč, hrot kopí a štít. Tyto tři artefakty se vyskytly nejčastěji společně a jsou pro tento faktor nejtypičtější. Na základě hrobové výbavy by tyto hroby mohly být předběžně interpretovány jako pohřby mužů, keltských bojovníků, což následně podpořila i externí evidence. Faktor 1 představuje převažující skupinu mužských hrobů. Jedná se především o dospělé jedince, jejichž výška se pohybuje od 163 do 195 cm, pro jejich výbavu je charakteristická kombinace artefaktů meč, hrot kopí a štít.

F2

V případě druhého faktoru představuje nejvýraznější koeficienty na kladném pólu nánožník společně s opaskem, které v menší míře doplňuje nákrčník a sáproelitový kruh. Hroby, kde bylo provedeno antropologické určení pohlaví, tento faktor spojuje s výlučně ženskými pohřby, až na jeden nejasný případ, kde není zřejmé, zda se nejedná o muže. Určený věk představuje dospělé jedince, v jednom případě se jedná o dítě a juvenilního jedince. Faktor číslo představuje opačný pól ženských hrobů k prvnímu faktoru charakterizujícímu mužské hroby.

F3

Faktor 3 je charakteristický výraznými koeficienty na kladném i záporném pólu. V opozici zde stojí bronzový a železný náramek, u kterých se společný výskyt v hrobových výbavách navzájem vylučuje. Toto pravidlo se v tomto souboru vztahuje jak k mužským, tak ženským i dětským pohřbům napříč všemi věkovými kategoriemi.

F4

U čtvrtého faktoru tvoří nejvýraznější struktury kombinace výskytu prstenu společně s nádobou (keramikou) Zde se opět setkáváme s pohřby, které jsou na základě antropologického určení typické jak pro muže, tak i ženy (v jednom případě je zaznamenán dětský pohřeb). Ostatní artefakty nabývají nevýrazných hodnot.

F5

Pro faktor 5 je možné sledovat vysoké koeficienty na kladném pólu, kde navzájem korelují železná spona a spropelitový kruh. Výskyt těchto artefaktů je typický převážně pro ženské hroby, většinou dospělé, zaznamenán je navíc hrob s jedním juvenilním jedincem (ve dvou případech také mužské hroby, v jednom dětský hrob). Pro tyto ženské hroby, které jsou charakteristické pro faktor 5, je tedy nejpravděpodobnější kombinace společného výskytu železných spon a spropelitových kruhů.

Z uvedených výsledků vyplývá, že zkoumaný materiál lze rozdělit do určitých kategorií dle pohlaví. Vyskytuje se zde skupina mužských hrobů s dospělými jedinci, pro něž je typický společný výskyt bojovnícké výbavy. Druhou skupinu představují typicky ženské hroby reprezentované výskytem nánožníku nejčastěji v kombinaci s opaskem. Z výše uvedených výsledků dále vyplývá, že se podařilo zaznamenat náhodné struktury v datech, a to jak v případě vztahů mezi jednotlivými typy kruhového šperku vůči ostatní výbavě (např. kombinace prstenu a keramiky, železné spony a

sapropelitového kruhu), tak i v případě výskytu mezi samotnými šperky navzájem. Zde interpretace faktorů poukazuje hlavně na vzájemně se vylučující společný výskyt bronzových a železných náramků na tomto konkrétním vzorku pohřebišť. Tímto se potvrdil předpoklad, že existují určitá pravidla v kombinaci výskytu jednotlivých kruhů, přestože byla v tomto souboru zaznamenána pouze vylučující se tendence náramků. Domnívám se, že na větším datovém souboru by mohl být pozorovatelný výraznější trend vzájemné kombinace výskytu laténského kruhového šperku.

7. ZÁVĚR

Výchozí prameny pro studium laténských pohřebních nekropolí v Čechách a Moravě jsou velmi hojné, prakticky nejsou známy analogie tak velké koncentrace osídlení v žádném z okolních států, které byly součástí rozsáhlého území někdejšího laténského světa. Keltové po sobě zanechávají tisíce artefaktů, které jsou dnes deponovány v rámci muzejních sbírek. Vzhledem k otázkám, které si tato práce klade, je studie zaměřena na výraznou součást nálezového fondu, kterou představuje svébytná kategorie laténského kruhového šperku, avšak omezuje se výlučně na artefakty pocházející z pohřebních areálů. Mimo úvod do problematiky a základní charakteristiku kruhového šperku se práce soustředí na reprezentativní vzorek keltských pohřebních nekropolí. Přestože bylo vybráno pouze šest lokalit, podařilo se shromáždit dostatečně velký soubor objektů pro aplikaci vektorové syntézy.

V případě této kategorie artefaktů se setkáváme se skutečností, a sice že kruhový šperk vykazuje početnou variabilitu z hlediska jednotlivých typů šperků, způsobu jejich nošení, provedení a finální úpravy v podobě dekorace. Jedná se tedy o typ artefaktu, který je zaprvé chronologicky citlivý a za druhé vhodný pro vytváření typologických řad, kterými se ale žádní badatelé na našem území prozatím detailně nezabývali. Kruhový šperk je možné pokládat za typickou součást keltské pohřební výbavy, která doprovázela jedince na onen svět napříč všemi věkovými kategoriemi,

přesto lze konstatovat, že se jedná z větší části o ozdoby signifikantní v rámci ženského světa. Nálezy kruhového šperku se opírají především o výskyt v rámci pohřebních areálů, v případě doby laténské se jedná především o horizont LT B – C, ve kterých je součástí zvláště v rámci hrobové výbavy umístěné v kostrových hrobech na tzv. plochých pohřebištích. Výskyt kruhových šperků lze sledovat již od doby bronzové, dále pak v době halštatské, s nástupem střední doby laténské se však vyvinul v rámci vrcholícího rozvoje tzv. plastického uměleckého stylu do mnoha dosud neznámých variant.

Z předložené analýzy a syntézy problematiky kruhového šperku je patrný projev jisté variability v rámci pohlaví jedinců. Přestože byly tyto artefakty součástí jak ženské tak mužské hrobové výbavy, zdají se být určité typy kruhů spojované pouze s jedním pohlavím. Jakési pravidelné vzorce byly v rámci zkoumaného materiálu zaznamenány z hlediska kombinací a způsobu umístění jednotlivých kruhů. Dále je patrné, že počet a varianty šperků reflektují jisté společenské vztahy, jednak mohly určovat společenský status, nebo také mohly rozlišovat příslušnost do určité skupiny lidí. Na závěr je nutné vzít také v potaz určitou symboliku, kterou patrně v rámci někdejších ideologických systémů šperky představovaly.

Studium početné kategorie šperků má z hlediska výpovědní hodnoty velký potenciál. Kladení si nových otázek souvisejících s problematikou těchto svěbytných artefaktů by mohlo přinést zajímavé poznatky.

8. BIBLIOGRAFIE

8.1 Literatura

Bujna, J. 2005: Kruhový šperk z laténských ženských hrobů na Slovensku. Nitra.

Budinský, J. 1970: Libkovice (Mariánské Radčice), Jenišův Újezd, Hostomice. Významný naleziště doby Laténské v Podkrušnohoří. II. část Jenišův Újezd. Teplice.

Budinský, P. – Waldhauser, J. 2004: Druhé keltské pohřebiště z Radovesic (okres Teplice) v severozápadních Čechách. Regionální muzeum v Teplicích.

Bouzek, J. 2009: Keltové českých zemí v Evropském kontextu. Praha.

Čižmář, J. 1975: Relativní chronologie keltských pohřebišť na Moravě. Památky archeologické 69. 417 – 437.

Čižmářová, J. 2001: Keltové na Moravě. Brno.

Čižmářová, J. 2005: Keltské pohřebiště v Brně – Maloměřicích. Pravěk supplementum 14. Brno.

Čižmářová, J. 2009: Keltská pohřebiště z Holubic a Křenovic. Pravěk supplementum 19. Brno.

Doxanská, A. 2013: Laténské kostrové pohřebiště v Hostivicích, okres Praha – západ. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Plzeň.

Drda, P. – Rybová, A. 1998: Keltové a Čechy. Praha.

Filip, J. 1956: Keltové ve střední Evropě. Praha.

Filip, J. 1995: Keltská civilizace a její dědictví. Praha.

Hložek, J. 2007: Hostivice, okres Praha – západ, lokalita „Palouky“. Nálezová zpráva Středočeského muzea v Roztokách. Díl I. Roztoky u Prahy.

Hendl, J. 2004: Přehled statistických metod zpracování dat. Analýzy a metaanalýza dat. Praha: Portál.

John, J. 2005: Příspěvek ke struktuře pohřební výbavy v kultuře s volutovou keramikou. In: Neustupný, E. – John, J. Příspěvky k archeologii 2. Plzeň, 11-19.

Meduna, J. 1960: K otázce dvojhrobů na moravských laténských pohřebištích. Sborník AÚ Brno I. 55 – 60.

Neustupný, E. 1969: Nové směry v archeologii. Dějiny a současnost 11, 38-42.

Neustupný, E. 1978: Mathematics at Jenišův Újezd. In Waldhauser, J.: Das keltische Gräberfeld bei Jenišův Újezd in Böhmen 2. Teplice. 40-66 (český překlad).

Neustupný, E. 1986: Sídelní areály pravěkých zemědělců. Památky archeologické 77, 226-276. Venclová, N. ed. 2008: Archeologie pravěkých Čech 7. Doba laténská.

Neustupný, E. 1995: Úvaha o specializaci v pravěku. Archeologické rozhledy 47. 641-650.

Neustupný, E. 1997: Syntéza struktur formalizovanými metodami-vektorová syntéza. In: J. Macháček (ed.), Počítačová podpora v archeologii, Brno. 237-251.

Neustupný, E. 2005: Syntéza struktur formalizovanými metodami – vektorová syntéza. In: Neustupný, E. – John, J. Příspěvky k archeologii 2. Plzeň, 127-152.

Stloukal, M. 1962: Moravský příspěvek antropologii Keltů, PA LIII. 155 – 173.

Šmejda, L. 2003: Hlavní osy variability pohřebního ritu na lokalitě z mladšího eneolitu a starší doby bronzové u Holešova, okr. Kroměříž. In: Šmejda, L. – Vařeka, P. (ed.), Sedmdesát neustupných let. Sborník k životnímu jubileu prof. Evžena Neustupného. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Katedra Archeologie, 179-198.

Trubačová, T. 2005: Rozbor antropologického materiálu. In: Čižmářová, J. Keltské pohřebiště v Brně – Maloměřicích. Pravěk supplementum 14. Brno. 27 – 35.

Venclová, N. 1995: Specializovaná výroba: teorie a modely. Archeologické rozhledy 47. 541 – 564.

Venclová, N. (ed.) 2008: Archeologie pravěkých Čech 7. Doba laténská. Praha.

Venclová, J. – Hulínský, V. – Frána, J. – Fikrle, M. 2009: Němčice a zpracování skla v laténské Evropě. Archeologické rozhledy LXI. 383- 426.

Waldhauser, J. 1987: Keltische Gräberfelder in Böhmen. Dobrá Voda und Letky sowie Radovesice, Stránce und Tuchomyšl. Unter Mitarbeit von P. Holodňák und Z. Sedláček. Mit Beiträgen von E. Holnerová, M. Kostelníková, M. Stloukal und K. Veselý, Bericht der Römisch – Germanischen Kommission 68.

Waldhauser, J. 1999: Jak se kopou keltské hroby. Laténské pohřebiště ze 4. – 3. století v Čechách. Praha.

Wienzierl, R. 1899: Das la téné- grabfeld von languest bei Bilin in Böhmen.

9. RESUMÉ

The thesis of this diploma deals with the findings of circle jewelry originating from the middle “La Tène period” in Bohemia and Moravia. Its aim is to characterize these findings, to discover the potential of the information found and find answers to the questions asked. The focus is primarily on the relationship between the circular jewelry as compared to other equipment in the grave. Samples were taken from six separate locations. Three sites originate in Bohemia (Radovesice II. , Letky, Jenišův Újezd) and three are from Moravia (Brno - Maloměřice, Holubice, Křenovice). The initial chapters of the thesis are presented as an introduction, which briefly describes the framework of time that is being analysed. Attention has also been paid to the Celtic flat burial sites, which are the primary area of occurrence of these artifacts. The chapters that follow focus on the characteristics of the circle jewelry and the methods of using the varying materials in their production. Finally, I present a description of the sources from which the data was collected and show the statistical analysis of this data. The results are ultimately interpreted and summarised at the end. The work contains video materials as well as outcomes of the statistical analysis presented in the form of graphs and relational databases. These contain information on locations, units and tomb artifacts contained within them.

10. PŘÍLOHY

10.1 Data Faktorové analýzy

Hodn.	Vl. čísla (List1 v tabulka_kFA) Extrakce: Hlavní komponenty			
	vl. číslo	% celk. rozptylu	Kumulativ. vlast. číslo	Kumulativ. %
1	2,841621	20,29729	2,841621	20,29729
2	1,908112	13,62937	4,749733	33,92666
3	1,451067	10,36477	6,200801	44,29143
4	1,280049	9,14320	7,480849	53,43464
5	1,161128	8,29377	8,641977	61,72841

Obr. 1a. Tabulka vlastních čísel

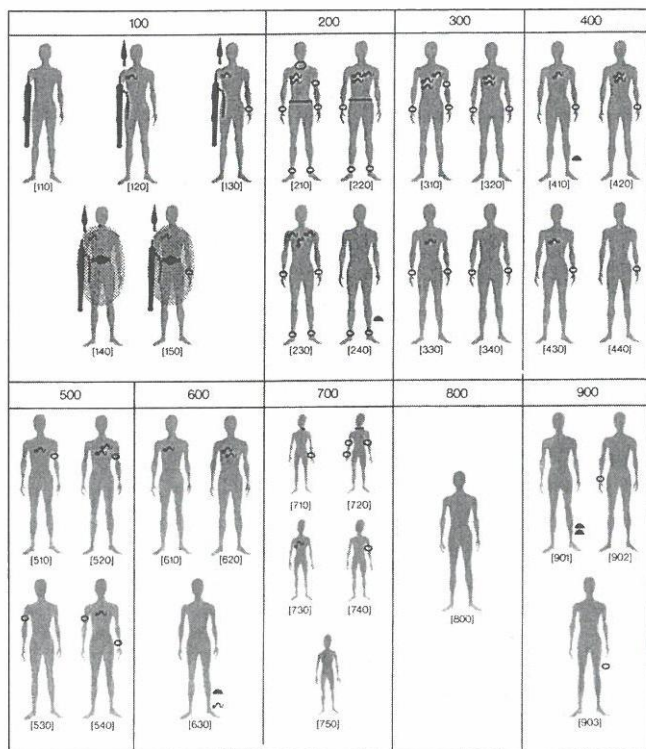
Proměnná	Faktor. zátěže (Varimax pr.) (List1 v tabulka_kFA) Extrakce: Hlavní komponenty (Označené zatěže jsou >,700000)				
	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 5
mec	0,929308	-0,022318	0,085886	0,111909	-0,016261
hrot kopí	0,925837	0,005756	0,101298	0,071410	-0,001361
stit	0,836200	-0,041109	-0,005908	-0,125068	0,087137
opasek	0,375911	0,641768	-0,056924	-0,061358	0,044288
spona Fe	0,087550	0,149893	-0,005222	-0,070255	0,707987
spona Br	-0,122472	0,621662	-0,335165	0,034370	-0,104905
nakrcnik	0,041457	0,459129	0,025529	-0,164495	-0,519523
náramek Fe	0,097970	-0,064377	0,754639	-0,236631	0,137573
náramek Br	-0,121430	0,082364	-0,848737	-0,142520	0,081415
napaznik	-0,139455	0,211841	0,216881	0,416440	-0,366004
sapropelitový kruh	-0,055424	0,449495	0,310270	0,139724	0,481138
prsten	0,130763	0,034282	-0,069192	0,809555	-0,014331
nanoznik	-0,236143	0,684666	-0,080212	0,040142	0,167984
nádoba (keramika)	0,035290	-0,223565	0,128839	0,530184	0,199663
Výkl.roz	2,706679	1,811594	1,594889	1,277543	1,251273
Prp.celk	0,193334	0,129400	0,113921	0,091253	0,089377

Obr. 2a. Faktorové zátěže

Proměnná	hrot kopí	stit	opasek	spona Fe	spona Br	nakrcník	náramek Fe	náramek Br	napazník	sapropelitový kruh	prsten	nanozník	nádoba (keramika)
mec	0,87	0,69	0,25	0,07	-0,13	0,01	0,11	-0,22	-0,07	-0,02	0,20	-0,21	0,04
hrot kopí	1,00	0,69	0,27	0,08	-0,14	0,03	0,12	-0,21	-0,05	0,01	0,12	-0,18	0,08
stit	0,69	1,00	0,20	0,08	-0,09	-0,05	0,14	-0,04	-0,09	-0,01	-0,07	-0,14	0,07
opasek	0,27	0,20	1,00	0,11	0,22	0,20	0,03	0,08	-0,02	0,15	0,08	0,26	-0,11
spona Fe	0,08	0,08	0,11	1,00	-0,06	-0,08	0,04	0,03	-0,04	0,20	-0,04	0,10	-0,00
spona Br	-0,14	-0,09	0,22	-0,06	1,00	0,15	-0,21	0,25	0,07	0,11	0,02	0,37	-0,16
nakrcník	0,03	-0,05	0,20	-0,08	0,15	1,00	-0,12	0,02	0,07	-0,01	-0,07	0,15	-0,09
náramek Fe	0,12	0,14	0,03	0,04	-0,21	-0,12	1,00	-0,45	-0,06	0,07	-0,10	-0,05	0,07
náramek Br	-0,21	-0,04	0,08	0,03	0,25	0,02	-0,45	1,00	-0,12	-0,16	-0,07	0,17	-0,12
napazník	-0,05	-0,09	-0,02	-0,04	0,07	0,07	-0,06	-0,12	1,00	0,01	0,11	0,07	0,01
sapropelitový kruh	0,01	-0,01	0,15	0,20	0,11	-0,01	0,07	-0,16	0,01	1,00	0,05	0,19	0,01
prsten	0,12	-0,07	0,08	-0,04	0,02	-0,07	-0,10	-0,07	0,11	0,05	1,00	-0,02	0,17
nanozník	-0,18	-0,14	0,26	0,10	0,37	0,15	-0,05	0,17	0,07	0,19	-0,02	1,00	-0,00
nádoba (keramika)	0,08	0,07	-0,11	-0,00	-0,16	-0,09	0,07	-0,12	0,01	0,01	0,17	-0,00	1,00

Obr. 3a. Korelační tabulka

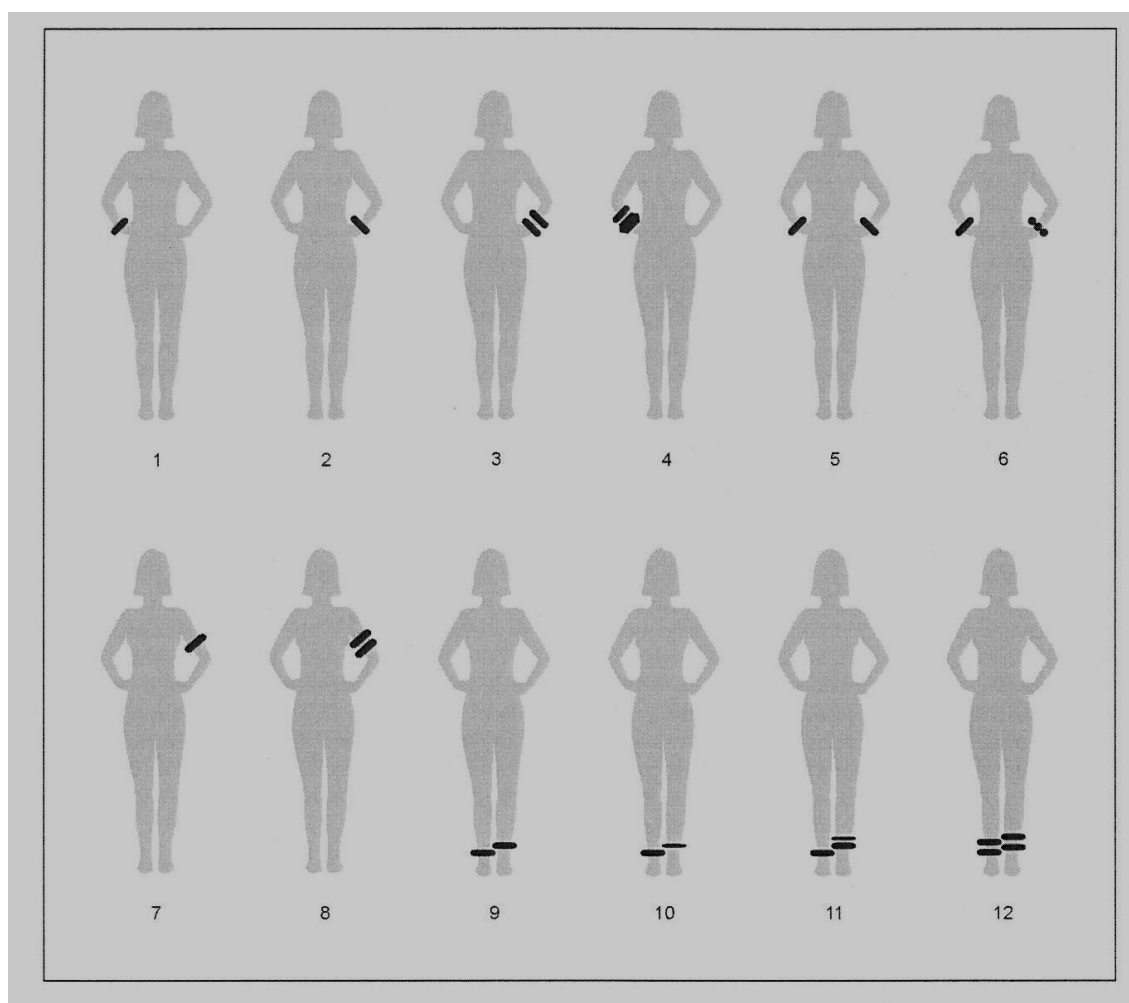
10.1 Obrazová část

Obr. 1. Granitury (Waldhauser 1999)

Obr. 2, 13. Ukázka plastického stylu na bronzovém nánovníku z Plaňan (Venclová 2008).

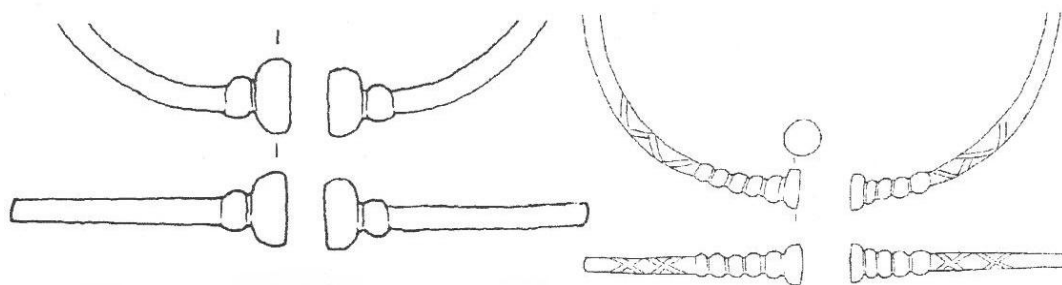
Obr. 3. Základní polohy a kombinace způsobu nošení kruhů u ženského kroje (Bujna 2005)

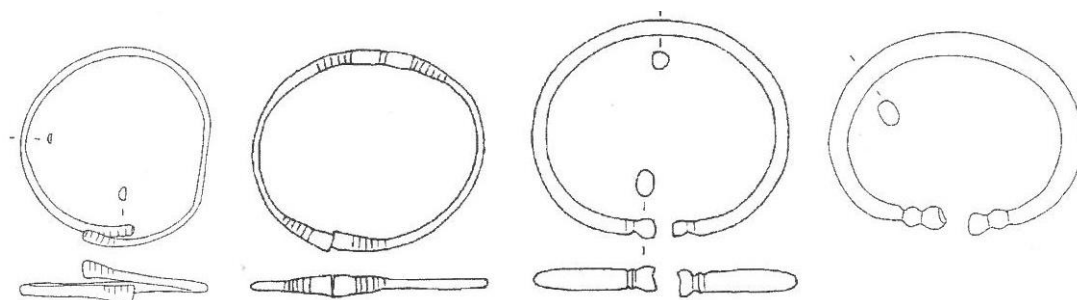
Obr. 4. Plastika muže s torquesem z Mšeckých žebrovic (Venclová 2008).

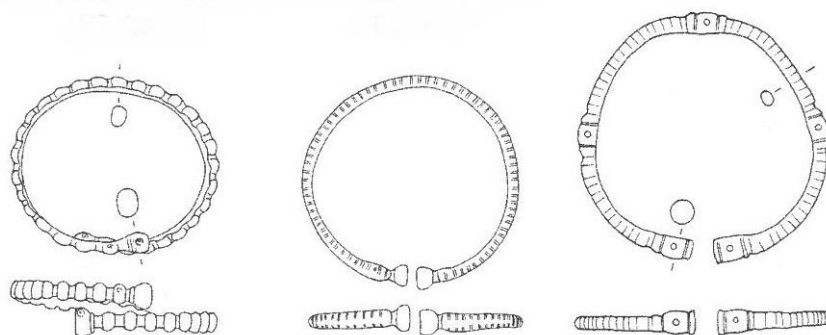
Obr. 5. Torques z Hostivic (Hložek 2006).

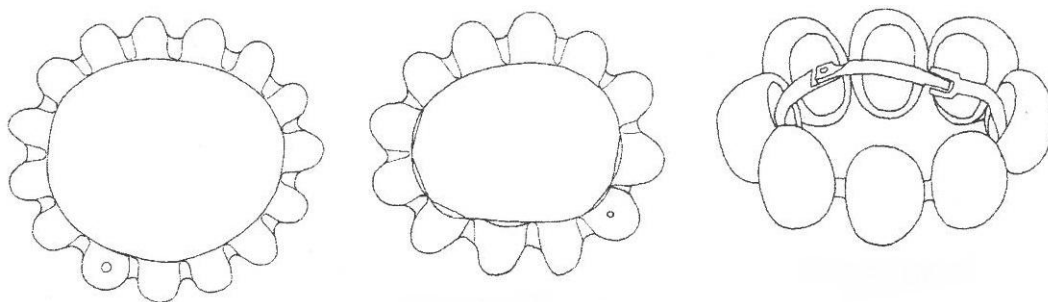
Obr. 6. Ukázka torquesu z pečětítkovými konci (Bujna 2005).

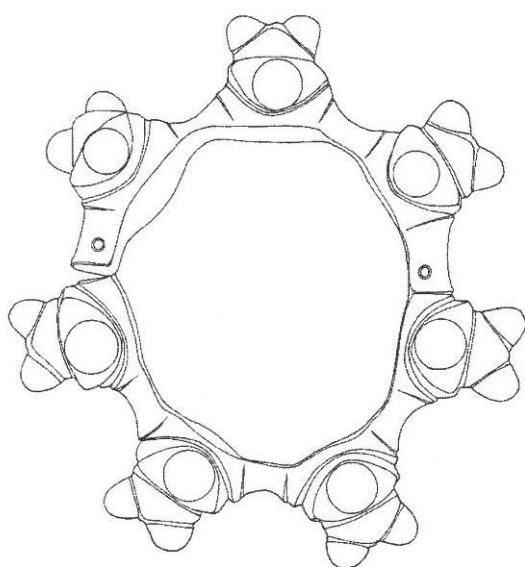
Obr. 7. Ukázka náramku s pečětítkovými konci (Bujna 2005).

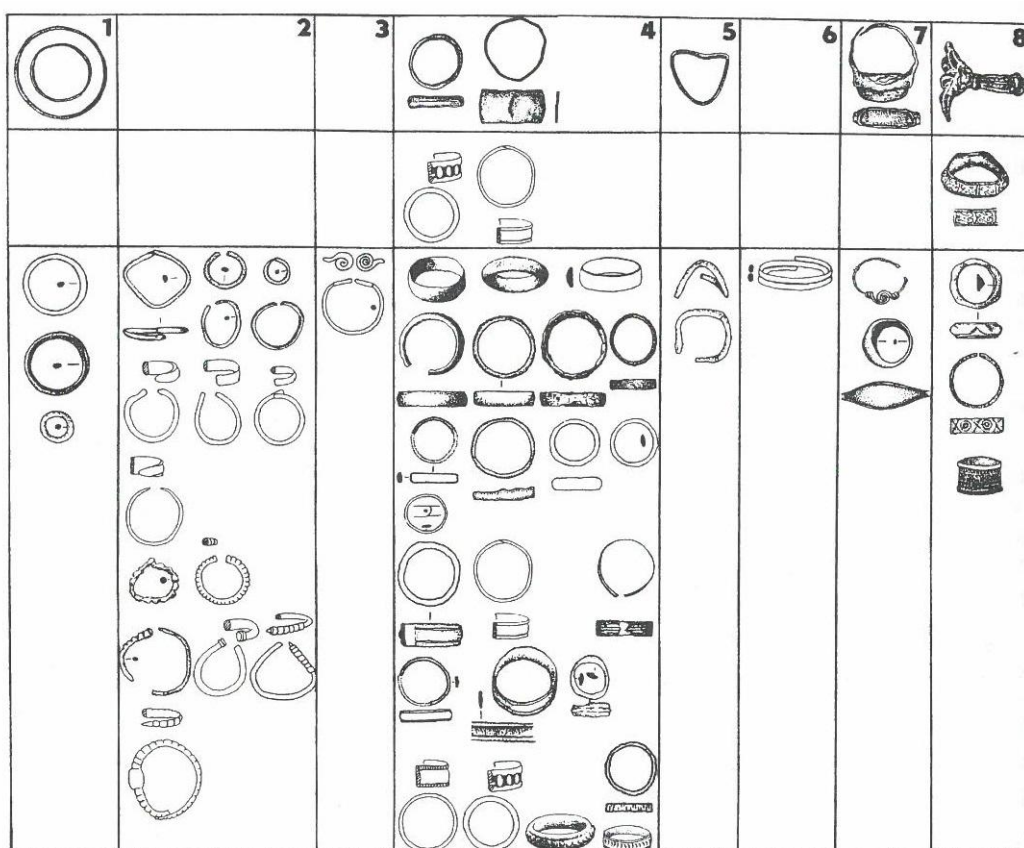
Obr. 8. Ukázka náramku s rýhováním (Bujna 2005).

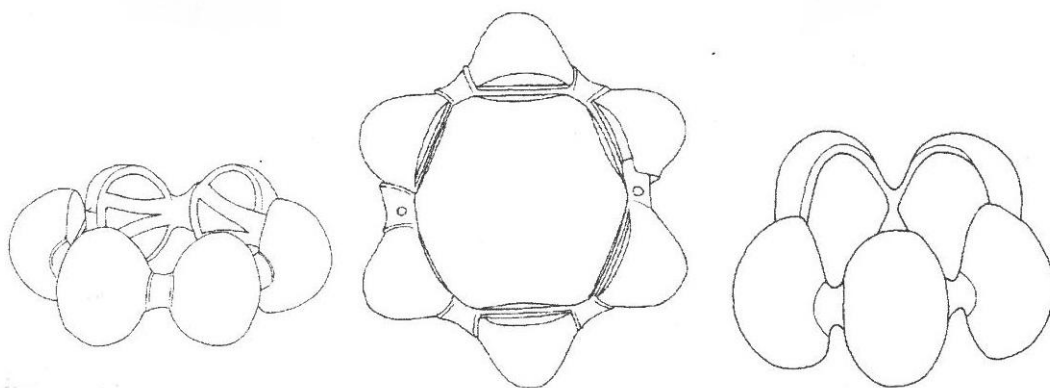
Obr. 9. Ukázka náramku s vývalky (Bujna 2005).

Obr. 10. Ukázka šnekovité výzdoby na náramku (Bujna 2005).

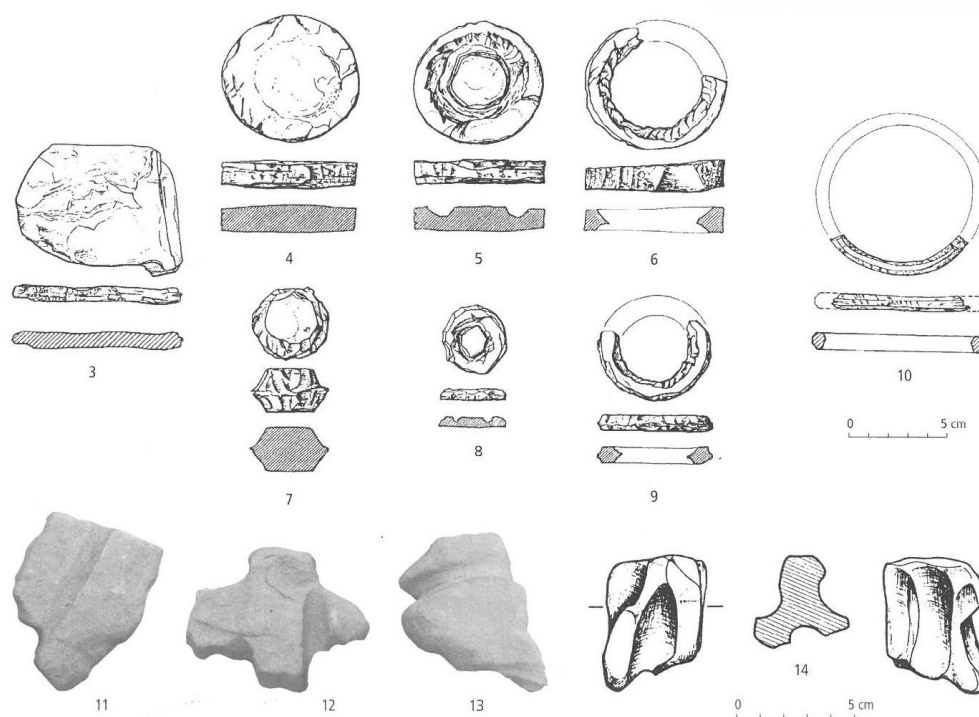
Obr. 11. Typologie prstenů z Čech (Waldhauser 1999).

Obr. 12. Ukázka náramku s vývalky (Bujna 2005).

Obr. 14. Kounovská sloj a ukázka experimentální výroby švartny (Venclová 2008).

Obr. 15. Jednotlivé fáze výroby švartnových náramků, pískovcové brousky (Venclová 2008).

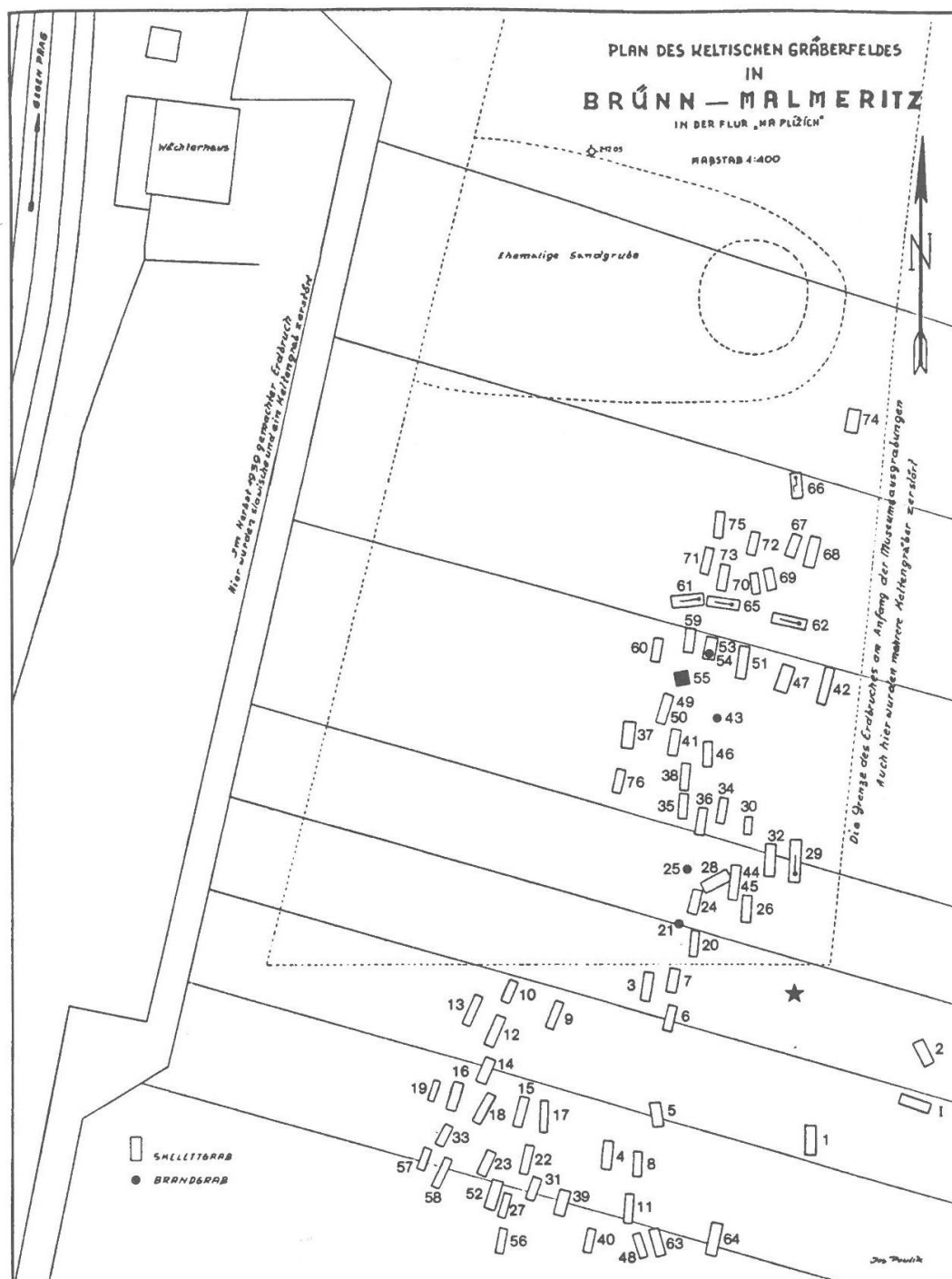

Obr. 16. Fragmenty skleněných náramků ze Stradonic (Venclová 2008).

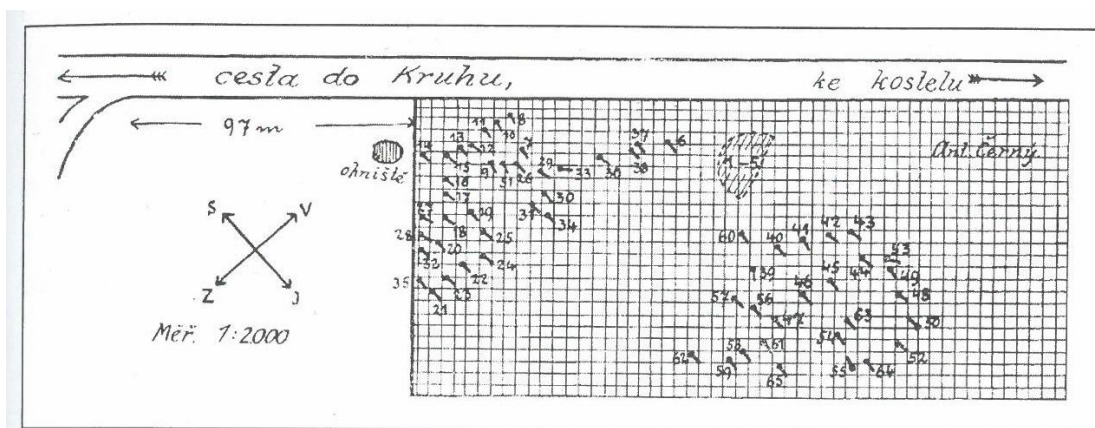

Obr. 17. Experimentální zpracování skla (Venclová 2008).

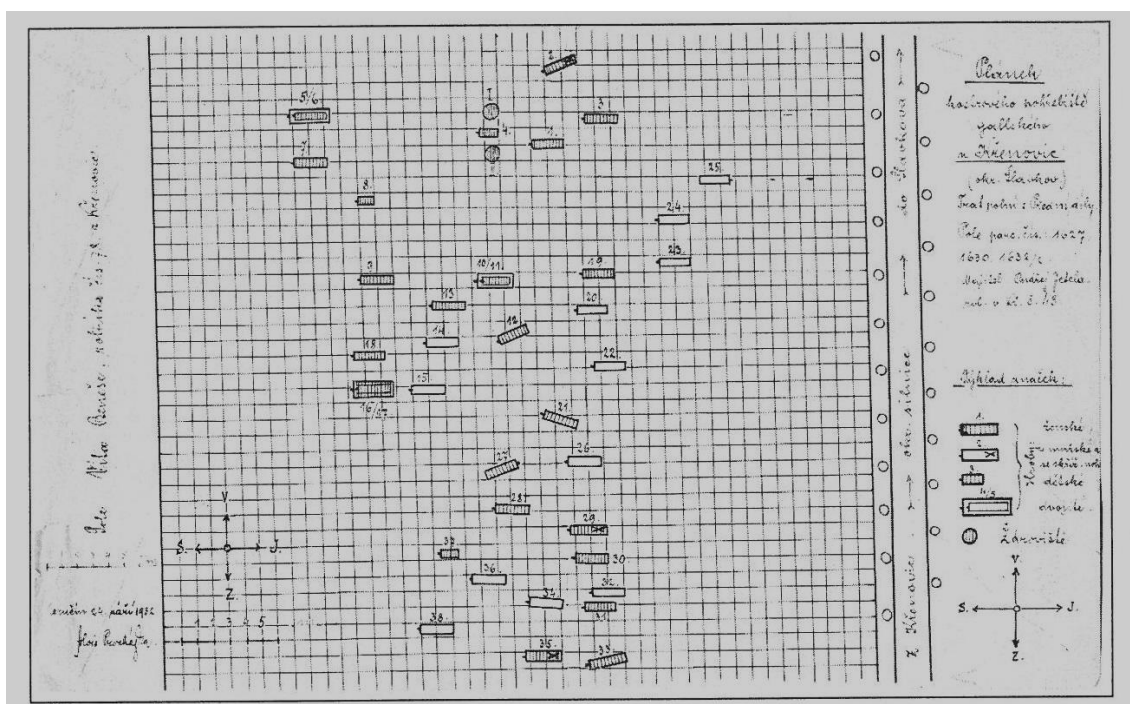
Obr.

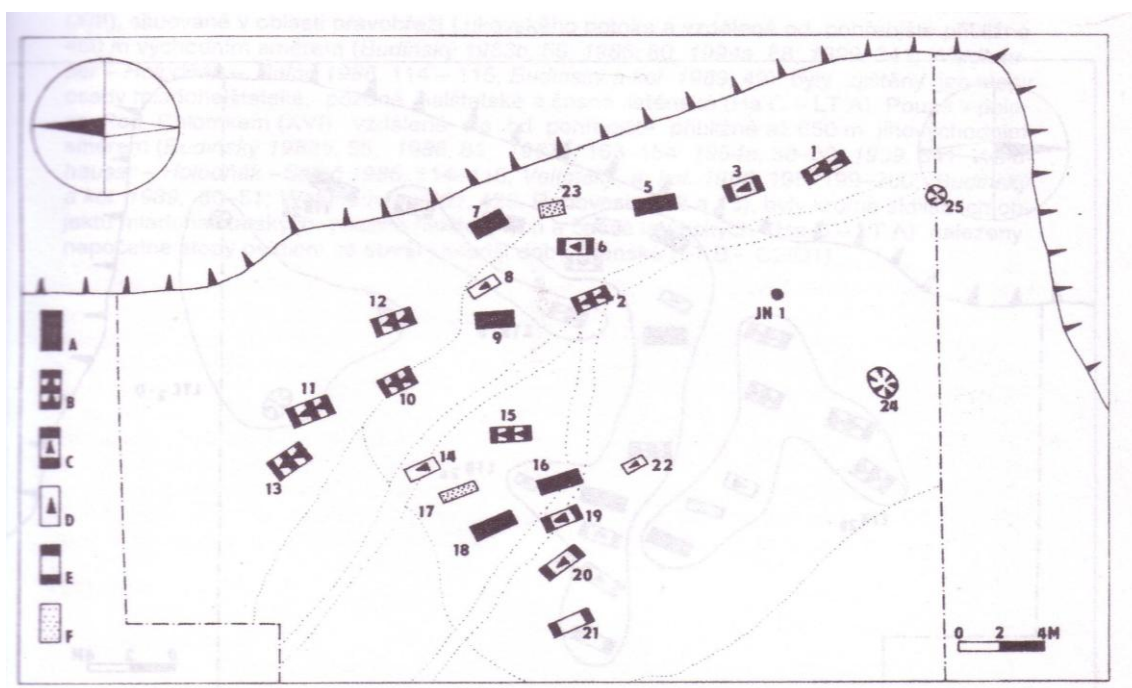
Obr. 18. Rozloha pohřebiště v Maloměřicích (Čižmářová 2005).

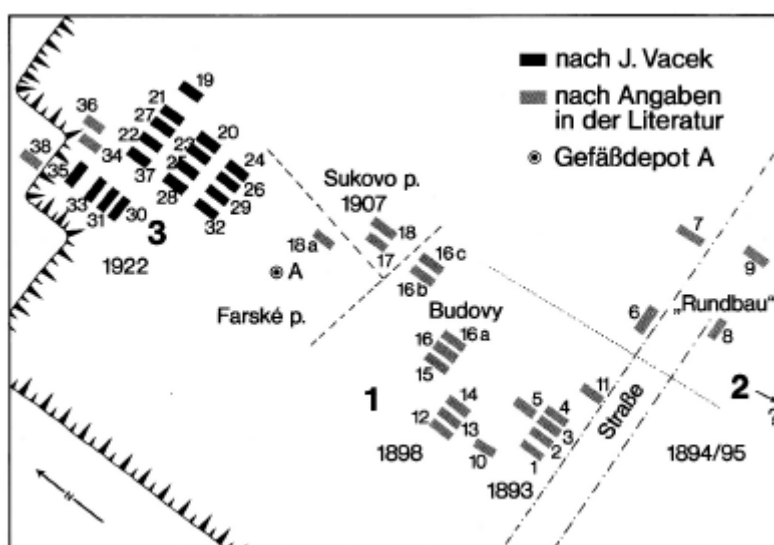
Obr. 19. Plánek pohřebiště v Holubicích dle A. Procházky (Čižmářová 2009).

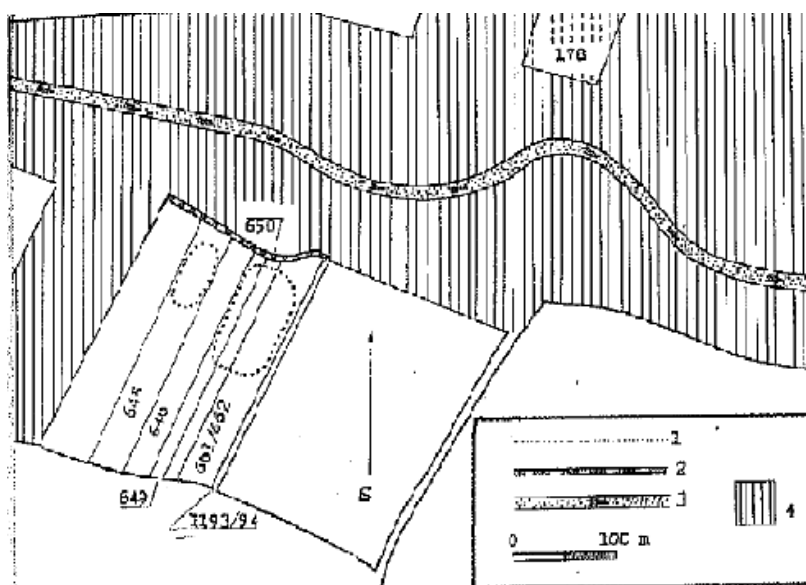
Obr. 20. Plán pohřebiště Z Křenovic dle A. Procházky (Čižmářová 2009).

Obr. 21. Radovesice- plán pohřebiště (Budinský – Waldhauser 2004).

Obr. 22. Letky- plán pohřebiště (Waldhauser 1987)..

Obr. 23. Jenišův Újezd- plánek pohřebiště (Budinský 1970).